

Dosya
ROMANLAR

Domlar

Balkanlar, Anadolu ve
Mezopotamya'da
Zanaat Göçebeleri

Yollar, Yıkımlar, Sınır Dışı
Kovulmalarla Geçen Yıllar:
Çingenelelerin İskanı

Dom Topluluklarında
Göçebelik ve Kadın

Çimenev

Ayrımcılıkla Mücadele için
Alternatif Medya

Çingene Müziği

Üç ayda bir yayımlanan sosyal kalkınma dergisidir.
Yıl 3 / Sayı 8 / Ocak - Şubat - Mart 2018

Social
Risk
Management

info@srmdanismanlik.com
www.srmdanismanlik.com

**SOSYAL KALKINMAYI
DESTEKLİYORUZ!**

İmtiyaz sahibi

Kalkınma Atölyesi adına
Ertan Karabıyık

Genel Yayın Yönetmenleri

Hacer Foggo
Kemal Vural Tarlan

Yazı İşleri Müdürü

Kurtuluş Karaşın

Editörler

Ali Kapucu
Yasemin Dut

Katkıda Bulunanlar

Deniz Kesmez
Emel Gülseren Sarıgül
Egemen Yılğür
Melih Duygulu
Işık Tüzün
Yücel Tatal
Melek Bahat
Orhan Eskiköy
Ali Gül Dönmez
Beril Eski
Elif Çavuşlu
Pınar Sayan
Zühal Geziçier

Grafik Tasarım & Uygulama

Kurtuluş Karaşın

Baskı

Altan Matbaası
312 394 8 394

ISSN

2149-1240

Yönetim Adresi

Üsküp Cad. 16/14
Çankaya / Ankara
Tel: 0 312 439 15 45

www.kadergi.org
kadergi@kadergi.org
facebook/KAdergi
twitter/KA_dergi

Yayın Türü

KAdergi, Kalkınma
Atölyesi'nin üç ayda bir
yayımlanan sosyal kalkınma
dergisidir. 1000 adet basılır,
ücretsiz olarak dağıtılır.

KA Dergi'nin bu sayısında; 1000 yılı aşkın bir süredir başlattıkları “büyük yürüyüşle” dünyaya dağılan, Çingeneleri (Rom/Roman, Dom, Lom) yani zanaatkar göçebeler olan “Peripatetik Toplulukları” konu alıyoruz. Yüzlerce yıl, Balkanlar, Anadolu ve Mezopotamya’da, diğer halklarla birlikte yaşamış, onlara iş aletleri başta olmak üzere, onlarca farklı zanaatla hizmet götürmüş bu topluluklarının, dünü, bugünü ve yarınına dair bir derleme ile selamlıyoruz sizleri.... Kentsel dönüşüm, zorla göç ettirme, Dom toplulukları içerisinde ki toplumsal cinsiyet rolleri, müzik kültürü, ayrımcılıkla mücadele aracı olarak “medya”, hak arama mücadele örnekleri, çocukların eğitimi ve toplum merkezi deneyimleri gibi, içeriklerle makaleler sunuyoruz...

Editörler olarak iki noktaya özellikle dikkat çekmek istiyoruz; bunlardan ilki, toplulukları üretim ilişkileri üzerinden, antropolojik olarak tanımlamak. Bu bizlere üzerinden hareket edecek bir zemin sunuyor. Çingene çalışmalarını, en temel ve güncel sorun olan egzotikleştirme ve marjinalleştirme arasında, çekip çıkarmayı hedefliyor.

Bir diğer önemli konu ise yaklaşık 7 yıldır yanı başımızda süren Suriye iç savaşı ve Suriyeli Dom Toplulukları...Tarih bize, iç- savaş ve çatışmaların yaşandığı ülke ve bölgelerde, azınlık toplulukların yoğun bir şekilde şiddete ve kötü muameleye maruz kaldıklarını göstermekte.

Ortadoğu’da, yıllardır süren savaş, çatışma ve şiddet ortamı, Dom toplumunu yerlerinden edilmesine sebep oldu. Dom toplulukları, savaşta taraf olmamalarına rağmen şiddet ve zorunlu göçe maruz kaldı. Özellikle Suriye’de yaşanan çatışmalı ortam, bu ülkede yaşayan Dom topluluklarının komşu ülkelere sığınmalarına sebep oldu. Bugün, Lübnan, Ürdün, Irak ve Türkiye gibi ülkelere sığınan on binlerce Dom, bu ülkelerde de ayrımcılığa uğramakta ve dışlanmakta, yaşamsal gereklerden yoksun olarak yaşamaya çalışmakta. Umudumuz, Domari gülüşlü çocukların gözlerindeki ışıltının, düğümlemiş dillere, duyarsızlaşmış yüreklere ulaşması...

Ka Dergi olarak; her zaman olduğu ve olacağı gibi yine, yeni, yeniden KALK-IN diye, sizleri, Rom/Roman, Dom, Lom Topluluklarının yüz yıllar süren serüvenlerinde yanında durmaya, onlarla birlikte yaşamaya davet ediyoruz....

Hacer Foggo & Kemal Vural Tarlan

Genel Yayın Yönetmenleri

Dosya

ÇİNGENELER

- 22 Balkanlar, Anadolu ve Mezopotamya'da Zanaat Göçebeleri
- 36 SİROMA Projesi
- 40 Eğitim Reformu Girişimi Raporu'nda Roman Çocuklar
- 62 Selendi'den İznik'e Bir Daha Asla

Kapak Fotoğrafı: Emel Gülseren Sarıgül

Domlar

12

4

Bu Sayıda

Yıl 3 / Sayı 8 / Ocak - Şubat - Mart 2018

20

30

Yollar, Yıkımlar, Sınır Dışı
Kovulmalarla Geçen Yıllar:
Çingenerin İskanı

54

her mahalleye bir
ÇİMENEVİ!

44

Dom Topluluklarında
Göçebelik ve Kadın

70

**Çingene
Müziği**

64

Ayrımcılıkla Mücadele için
Alternatif Medya

74

Akdenizli
bir hikaye
anlatıcısı
**TONY
GATLIF**

MEGA-KOOPERATİF FONTERRA

Fonterra Kooperatif Grubu (Fonterra Co-operative Group Limited) merkezi Auckland/ Yeni Zelanda olan ve yaklaşık 10.700 çiftçinin ortak olduğu (ülkedeki tüm süt işletmelerini yaklaşık yüzde 96'sı) çok uluslu bir süt kooperatifidir. Grup süt toplama, süttten türetilen ürünlerin imalatı, satışı ile hızlı tüketim malları ve gıda hizmetleri faaliyetlerinde bulunmaktadır. Fonterra, Yeni Zelanda'nın en büyük şirketi ve dünyanın en büyük süt ürünleri işleyicilerinden birisi arasındadır. "Fonterra" adı, "topraktan gelen bahar" anlamına gelen Latince "fons de terra"dan gelmektedir.

Fonterra, Yeni Zelanda Süt Ürünleri Grubu (New Zealand Dairy Group) ve Kiwi Süt Ürünleri Kooperatifi (Kiwi Cooperative Dairies) ve Yeni Zelanda Süt Kurulu'nun (The New Zealand Dairy Board) 2001 yılında birleşmesi sonucu ortaya çıkmıştır.

Yaklaşık 19 milyar dolarlık toplam geliri, 22.000 çalışanı (10.000'in üzerinde Yeni Zelanda dışında) ve 100'den fazla ülkede müşterilere ulaşan bir satış ağı ile kooperatif, uluslararası süt pazarında önemli bir oyuncudur. Birleşme sonrası Fonterra yaklaşık 150 farklı markayı yönetir hale gelmiştir.

Kooperatif'in 30'u Yeni Zelanda'da olmak üzere toplam 51 üretim tesisi vardır.

Kooperatif, her sezon Yeni Zelanda'da 18 milyar litre süt, Avustralya'da 1.5 milyar litre ve Şili'de 500 milyon litre toplamaktadır. Ayrıca, Avrupa pazarında 600 ila 800 milyon litreye ulaşabilmektedir. Yeni Zelanda'da toplanan sütün (18 milyar litre) %95'i kooperatif tarafından süt ürünleri olarak yurtdışına ihraç edilmektedir. Bu haliyle şirket Yeni Zelanda'nın yıllık toplam ihracatının % 25'ini gerçekleştirmektedir.

Kooperatif başta yeni Zelanda ve Avustralya olmak üzere, Japonya, Çin, Endonezya, Filipinler, Tayvan, Vietnam, Malezya, Sri Lanka, Şili ve Brezilya'da faaliyet göstermektedir.

Yeni Zelanda'da ilk süt fabrikaları tam yağlı süt işleme amacıyla Taranaki ve Waikato bölgelerinde 1880'lerden itibaren faaliyet göstermeye başlamıştır. İlk önce geleneksel yöntemleri kullanan ve yavaş yavaş buhar tahrikli daha büyük makineleri kullanmaya başlayan bu fabrikaların çoğunlukla bireysel ve kurumsal girişimcilerin çabalarıyla oluşturulduğu görülmektedir. Süt ve süt ürünleri sektörünün geliştirilmesinde önemli bir rol oynayan bu fabrikalar, teknolojinin çiftçilere ne kadar faydalı olabileceğini göstermişlerdir.

Yollar ve demiryollarının gelişmesi ve gemilerin soğuk süt taşıyabilmesiyle birlikte süt endüstrisi büyüme eğilimine girmiştir. 1920'ye kadar, yaklaşık % 85'i kooperatiflere ait olan 600 süt işleme fabrikası kurulmuştur. II. Dünya Savaşı'ndan sonra ulaşım, işleme ve enerji konularında yaşanan teknolojik ilerlemeler kooperatiflerin birleşerek sayı olarak azalmalarına ancak etkinliklerinin giderek artmasına neden olmuştur. 1990'ların sonuna gelindiğinde ülke çapında sadece dört kooperatifin bu alanda liderliği üstlendiği görülmektedir. Waikato merkezli "New Zealand Dairy Group", Taranaki merkezli "Kiwi Kooperatif Dairies", "Westland Milk Products" ve "Tatua Cooperative Dairy Company": 2001 yılında gerçekleşen ve Fonterra'nın kuruluşuna vesile olan birleşme sonrası geriye Fonterra hariç sadece 2 kooperatif kalmıştır.

Yeni Zelanda

22

bin
çalışan

19

milyar
dolar gelir

21

milyar
litre süt

Fonterra Yeni Zelanda'nın yaklaşık 200 yıllık kooperatiflik ve mandıracılık mirasının günümüzde ulaştığı önemli noktalardan birisini temsil eder. Bir kooperatif olarak, Fonterra onu kuran ve süt tedarikini sağlayan çiftçiler tarafından kontrol edilir ve yönetilir. Diğer bir deyişle onu kullananlar onun sahibidirler. Fonterra ortağı olabilmek için, çiftçilerin Yeni Zelanda'da şirkete süt sağlaması gerekmektedir. Tedarik edilen her bir katı/yoğunlaştırılmış süt/kg. için ortaklar en az bir pay sahibi olabilirler. Kooperatif süt yağı ile süt proteininin yüzdesini ve süt hacmini dikkate alan bir hesaplamaya göre ödeme yapar. Bütün mevsimlik süt arzı için belirlenen bir

üretici fiyatı söz konusudur. Bu nihai fiyat, piyasa talebi ve döviz kurları ekseninde değiştiği için sezon boyunca farklılaşır; bu nedenle, sezon bitimine kadar çiftçilere tam olarak ödemeleri yapılamaz.

Kooperatifin sermaye yapısı ve yönetimi ise geleneksel kooperatiflerden biraz farklılık göstermektedir. Kooperatif statüsünü korumak, aynı zamanda kooperatif dışı yatırımcı desteğini sağlayarak küresel pazarda büyüme potansiyelini değerlendirebilmek ve özellikle kötü geçen sezonlarda kooperatif ortaklarına geri ödeme yükünü hafifletmek amacıyla kooperatif sermaye yapısı ve bileşenleri 2000'li yılların ortasında yeniden dizayn edilmiştir.

Fonterra 2001 yılında birleşme sonrası faaliyetlerine tıpkı öncülü olan iki önemli kooperatifte de olduğu gibi geleneksel kooperatif çizgisinde başlamıştır. Bu çizgide ortaklar kendi üretimlerine oranla pay sahibi oluyorlardı. Bu paylar kooperatifin belirlediği bir fiyatla satın alınıyordu. Eğer çiftçi üretimini durdurduysa kooperatif bu payları yine belirlediği bir fiyattan geri satın alıyordu. Kısacası üretim ve sahiplik birbirine uyumlanmış bir şekilde gerçekleşiyordu. 2007 yılından itibaren bu geleneksel sahiplik ve kâr dağıtım yapısı Kooperatif yönetimi tarafından kooperatifin küresel büyüme kapasitesi doğrultusunda yetersiz ve işlevsiz bulunduğundan revize edil-

mesi gündeme gelmiştir. 2007-2012 yıllarını kapsayan revizyon döneminde 3 aşamalı bir plan uygulanmış ve her aşama genel kurulda çiftçilerin onayına sunulmuştur. Sonuçta, kooperatifin sahiplik yapısı % 100 ortak çiftçilerin elinde kalacak şekilde sermaye yapısını güçlendirmeye yönelik pay/hisse bazlı ikili bir yapı kurulmuştur.

Aslında bu iki yapı bir nevi borsa sistemidir. Yeni yapının temel özelliği çiftçiler (kooperatif üyesi)

arasındaki pay/hisse alım-satımı sisteminin kurulması olmuştur (The Trade Facilitation Agreement (TFA)-trade among farmers).

Birinci aşamada ortak çiftçilere süt üretimine dayalı (1 kg katı süt/1 pay) sisteminden, üretimlerinin %20'si kadar çok pay alabilme imkanı tanınmıştır (1 kg katı süt başına 1,2 adet hisse). Burada fazladan edinilme imkanını tanıyan hisseler üretime endeksli değildir.

İkinci aşamada hisselerin rayiç bedellerinin belirlenmesi için kullanılan yöntemde değişikliğe gidilmiş ve çiftçiler arası kapalı bir borsa sistemi göz önünde bulundurularak daha önce teorik olarak hesaplanan hisse

bedelinde %25 indirimle gidilmiştir. Bağımsız bir kurum tarafından belirlenen başlangıç hisse değeri çiftçiler arası hisse takası ile bu ortaklara özel takasın dinamiklerine bırakılmıştır.

Üçüncü aşama ise yukarıda bahsedilen ilk iki aşamanın daha ete kemiğe bürünmesine olanak sağlayacak olan payların ortak çiftçiler arasında kurulacak bir borsa sistemi ile alım-satımının sağlanmasıdır. Diğer bir deyişle süt fiyatı yerine hisse değerinin ön plana çıkmasıdır. Fonterra bu yolla pay geri satım/geri alma zorunluluğunun yarattığı bütçesel yükten kurtulmayı ve daha istikrarlı bir öz kaynağa sahip olmayı öngörmüştür. Özetle, gerçekleştirilen değişiklik, Kooperatif üyesi olan

çiftçileri kooperatif ortağı oldukları kadar Kooperatif'in yatırımcısına da dönüştürmüştür.

Süreç 2012 yılında üye çiftçilerin büyük bir çoğunluğunun onayını alarak bütünüyle uygulamaya geçmiştir. Çiftçiler arası hisse takası sistemi uygulamada iki farklı yapının oluşturulmasına neden olmuştur. Bu yapılar birer borsa sistemidirler. Bunlardan ilki sadece kooperatif üyesi olan çiftçilerin kendi arasında pay (hisse senedi) alım-satımını düzenleyen "Fonterra Hissedarları Borsası (Fonterra Shareholders' Market)"dir. Bu borsa ulusal Yeni Zelanda Borsası tarafından yönetilmekte ve herhangi bir borsa gibi çeşitli kural ve düzenlemelere tabidir. Kooperatif ortağı olmayan ve ulusal borsaya akredite olmamış kimse-lerin burada işlem yapması mümkün değildir. Burada işlem gören payların kooperatif yönetiminde oy hakkı bulunmaktadır. Fonterra Hissedarları Borsası'nda işlem gören hisse senetlerini satın alma ve satma teklifinde sürekli aktif olan, çiftçilerin hisse almasını veya satmasını kolaylaştırarak sistemde ticari akışkanlığı sağlayan bağımsız bir piyasa yapıcısı (market maker) bulunmaktadır.

Diğer yapı ise “Fonterra Hissedarları Fonu (Fonterra Shareholders’ Fund)”dur. Burada işlem gören yatırım aracı Kooperatif tarafından özkaynağının belirli bir oranında ihraç edilen ve “unit” olarak adlandırılan bir tür hisse senedidir. Buradaki hisse senetlerinin ekonomik haklardan başka herhangi bir oy hakkı dolayısıyla kooperatif yönetiminde söz hakkı yoktur. Fonun temel amacı çiftçiler dışında kalan yatırımcıların Kooperatif’e yatırım yapmalarına olanak sağlamaktır. Aynı zamanda kooperatif üyesi çiftçiler de bu fon kapsamında üretime dayalı paylarının kendilerine tanıdığı oy haklarını kaybetmeden burada hisse alım-satımı yapabilmektedirler. Fon altında ihraç edilen hisseler Yeni Zelanda ve Avustralya borsalarında işlem görmektedir ve bu borsaların düzenlemelerine tabidir.

Kooperatif yönetim kurulu çiftçiler tarafından seçilen dokuz ve harici olarak atanan dört olmak üzere 13 kişiden oluşmaktadır. Buna ek olarak 25 kişiden oluşan bir ortaklar konseyi bulunmaktadır. Her konsey üyesi bir coğrafi bölgeyi/ mıntıkeyi temsil etmek üzere seçilir. Konseyin temel işlevi Kooperatif’in karar alma mekanizmalarında çiftçi ortakların çıkarlarını temsil etmek ve seslerinin duyulmasını sağlamaktır, özellikle

yeni politikaların belirlenmesi süreci ve köklü değişiklikler söz konusu olduğunda. Konsey yılda altı defa toplanır ve alınan kararlar veya yapılan değerlendirmeler yönetim kurulu ile paylaşılır.

Kooperatif ve çiftçiler arası iletişim ve bilgilendirme süreçleri çeşitli yollarla sağlanmaktadır. Bunların başında online/web tabanlı “Farm Source” uygulaması gelmektedir. Bir tür websitesi olan bu kaynağa çiftçiler belirli bir kullanıcı adı ve şifre aracılığıyla giriş yapmakta ve kooperatif faaliyetleri ile süt endüstrisine yönelik bilgilere bu kaynaktan ulaşabilmektedirler. Bunun yanı sıra kooperatif websitesi ve cep telefonu uygulamaları da bilgilendirme amaçlı hizmet vermektedir. Yıllık raporlar ve yönetim kurulu kararları çiftçilerle elektronik ortamda paylaşılmaktadır. Yüz yüze toplantılar da kooperatifin çiftçileri bilgilendirmek amacıyla kullandığı yöntemlerden birisidir. Her yıl güncellenen Çiftçinin Elkitabı (farmer’s handbook) Kooperatif’in sürdürülebilir süt üretimi politikası kapsamında tedarikçi çiftçilerin uyması gereken üretim standartlarını içermektedir. Çevre, su kullanımı, yem, araç/gereç vb. çeşitli alanları kapsayan bu rehber ve içeriğinin uygulaması tedarikçi çiftliklerde düzenli olarak takip edilmekte ve değerlendirilmektedir.

Fonterra Kooperatifi’nin etkin olduğu diğer alanlar ise Ar-Ge çalışmaları, yenilikçi teknolojiler ve toplum bazlı sosyal çalışmalardır. Fonterra dünyadaki en büyük süt araştırma tesisi ve dünyanın en büyük süt ürünleri deneme tesislerinden birisine sahiptir. Bilim insanları, teknologlar, beslenme uzmanları ve mühendisler dahil olmak üzere yaklaşık 400 kişi bu tesislerde çalışmaktadır. Kooperatif son 10 yıl içerisinde yenilikçi teknolojiler ve Ar-Ge faaliyetleri için yaklaşık 1 milyar dolar harcama yapmıştır. Kooperatifin bu kapsamda 600’e yakın patent ve/veya patent başvurusu bulunmaktadır.

Sürdürülebilirlik ve çevre dostu politikalar Kooperatif’in temel faaliyet alanlarında üzerinde önemle durduğu konuların başındadır. Bu alanda 2004-2017 yılları arasında yapılan araştırma ve projeler sonucunda Kooperatif “**Tiaki - Sürdürülebilir Süt Üretimi Programı**”nı uygulamaya koymuştur. Bu kapsamda her yıl tedarikçi çiftlikler bağımsız denetleyiciler tarafından ayrıntılı bir protokol çerçevesinde değerlendirilir ve incelenirler. Şartları karşılamadığı tespit edilen çiftlikler için sürdürülebilir süt üretimi danışmanları tarafından eylem planları hazırlanır ve bu planların uygulaması yine takip edilir. 2017 yılında yaklaşık 10 bin çiftlik bağım-

sız değerlendirmeye tabi tutulmuş ve bunlardan sadece 318'inde kritik sorunlar tespit edilmiştir. Sürdürülebilir süt üretimi programı kapsamında Kooperatif çeşitli teknolojik yeniliklere de yatırım yapmakta ve bu alanda elde ettiği sonuçların tedarikçi çiftlikler tarafından kullanılmasını özendirmektedir. Özellikle bilgisayar bazlı izleme ve takip programlarının geliştirilmesine kaynak ayıran Kooperatif, sürdürülebilir süt üretimi danışmanlarının saha çalışmaları ile bu programların ve uygulamaların yaygınlaştırılmasını teşvik etmektedir. Kullanımına 2017 yılında başlanan “**aggregate**” programı çiftliklerden anlık bilgiler alınmasına imkan vermekte ve hava koşulları, hayvan sağlığı, süt üretimi, mera örtüsü, gübre kullanımı ve

finansal tablolar dahil olmak üzere değişik alanlarda çiftlik bazlı veriler üretmektedir. Benzer yenilikçi yaklaşımlar Kooperatif'in Yeni Zelanda dışında kalan ülkelerdeki tedarikçi çiftliklerini de kapsayacak şekilde uygulamaya konmaktadır.

Kooperatif çevre ve sürdürülebilirlik alanında yaptığı çalışmalara karşın hâlâ çeşitli konularda çevreci gruplarla sorunlar yaşamaya devam etmektedir. Bunların başında katı atık yönetimi, su kaynaklarının kirletilmesi ve özellikle palmye yağı ve benzer ürünlerin üretimi, temini ve kullanımında çevre ve insan dostu olmayan uygulamalardır. Kooperatif eleştirilere maruz kaldığı bu alanlarda iyileştirme çalışmaları için kaynak ayırmakta ve çevre dostu politikalar geliştirmeye çalışmaktadır.

Toplum kalkınması faaliyetleri kapsamında Kooperatif'in en önemli çalışması “**Okullar İçin Fonterra Sütü**” programıdır. Program asıl olarak 1937 yılında iktidardaki İşçi Partisi tarafından başlatılmış ve 1967 yılına kadar devam etmiş, daha sonra ise bütçe problemleri nedeniyle yürürlükten kaldırılmıştır. Dünyada bilinen ilk öğrencilere yönelik ücretsiz süt temin programı özelliğini taşımaktadır. Fonterra Kooperatifi 2013 yılında programı ulusal ölçekte tekrar uygulamaya koymuştur. Bu kapsamda katılımcı okulların ilköğretim seviyesindeki öğrencilerine günlük 200 ml. özel kartonlarda süt dağıtımı yapılmaktadır. Program uygun durumda olan tüm okulların % 68'ini kapsamaktadır (toplam 1455 okul). Programa

katılım için okulların başvuru yapması gerekmektedir. Yaklaşık 140 binin üzerinde ilköğretim öğrencisi bu programdan faydalanmaktadır. Programın maliyeti yıllık 10 milyon dolardır ve 2013 yılından bugüne kadar yaklaşık 90 milyon karton sütün dağıtımı gerçekleştirilmiştir. Ayrıca program kapsamındaki okullarda geridönüşüm, çevre ve beslenme konularında da Kooperatif destekli eğitimler verilmektedir. Dağıtım yapılan süt kutuları yine Kooperatif tarafından düzenli olarak toplanarak geri dönüşüme gönderilmektedir.

Kooperatifin ilk ve orta dereceli öğrencilere yönelik bir diğer çalışması ise düzenli sabah kahvaltısı dağıtımıdır. Yeni Zelanda Sosyal Kalkınma Bakanlığı ve Sanitarium şirketi iş birliği ile bu program kapsamında yer alan öğrencilere her sabah bir kutu süt ve yüksek lifli/düşük şekerli kahvaltılık tahıl dağıtılmaktadır. Haftalık ortalama 125 bin kahvaltı yaklaşık 28 bin çocuğa temin edilmektedir. Program 2009 yılında başlamış ve bugüne kadar 13 milyona yakın kahvaltı dağıtımı gerçekleştirilmiştir.

Kurumsal sosyal sorumluluk kapsamında oluşturulan **“The Fonterra Grass Roots Fund”** tüm Yeni Zelanda’da küçük ve orta ölçekli topluluk temelli girişim ve projeleri desteklemektedir. Fon kapsamında topluluk refahı ve kalkınması ile çevre bazlı çalışmalar 5 bin dolara kadar desteklenmektedir. Okul grupları, hayır kurumları, spor kulüpleri ve yerel acil servisler fonun temel yararlanıcılarıdır. Fon kurulduğu 2007 yılından beri 1800 projeye destek sağlamıştır. Fon ayrıca Kooperatif’in etkin olduğu diğer ülkelerde de çeşitli destekler sağlamaktadır.

Kooperatif aynı zamanda belirli bir pazar payına sahip olduğu ve/veya

belirli ölçüde yatırımlarının olduğu ülkelerde de sosyal sorumluluk çalışmaları yürütmektedir. 2009’dan bu yana Çin’de yürütülen **“Kırsal Hamilelik ve Bebek Sağlığı Toplum Programı”** bu çalışmalardan bir tanesidir. Amacı kırsal alanlarda kadınların ve çocukların sağlığını desteklemek olan programın bütçesi yıllık 1 milyon dolardır.

Yukarıda aktarılan bilgiler bir araya getirilerek düşünüldüğünde Fonterra’yı bir mega-kooperatif olarak tanımlamak hatalı olmayacaktır. Gerek

üretim hacmi gerekse faaliyetlerinin küresel ölçeği bu tanımlamanın altını çizmektedir. Fonterra’nın başarılı olup olmadığı, işletme modelinin işlevsel olup olmadığı ya da performansının yeterli olup olmadığı farklı değişkenleri hesaba katarak yapılabilecek çeşitli analizlerin konusudur. Fonterra’nın birincil önemi kendi tarihsel yolculuğunda şu an ulaştığı nokta çerçevesinde çiftçiler arasında varolan dayanışmanın ve birlikte hareket etme becerisinin yukarıda aktarılan büyüme ve ilerlemeyi sağladığıdır. Elbette buna doğru

zamanda doğru hamleler yaparak destek olan kamusal kaynakları da eklemek gerekecektir. Yeni Zelanda süt endüstrisi Yeni Zelanda devletin sürekli takip ettiği ve önünü açmaya çalıştığı önemli bir katma değer unsurudur. Günümüz Fonterra'sının ikincil önemi ise gerek yönetim şekli gerekse küresel ölçekte rekabet gücü ve sermaye yapısı ile gelecekte kooperatiflerin nasıl olabileceği ve bizleri ne tür –felsefi, politik ve sosyal açılardan– tartışmaların beklediğini göstermesidir. Şimdiden Fonterra gibi mega kooperatiflerin ne kadar kooperatif felsefesi içine sığıp sığmadığı tartışılmaya başlamıştır. Bu tartışmaları yeni kooperatif modelleri ve tanımları izlemektedir. Mega kooperatif bunlardan sadece birisidir.

Kooperatif kazancı ve iyi olanı paylaşmak kadar zararı ve riskleri de paylaşmayı öngören ya da bunu bir ön koşul olarak ortaya koyan ortaklar arası sosyal bir bağlıdır. Bireysel çıkar ve refahtan öte kooperatifçilik kolektif refah ve çıkarları temsil eder. Yani, kooperatifçilik

bir kültürdür ve içsel dinamikleri – demokratik ve özerk yönetim, eşit hakları, şeffaflık, üretime özendirme ve birlikte yapma vb. - bu kültürün geliştirilip yaygınlaştırılmasına katkı sağlar. Bu dinamiklerde kooperatif üyesinin anlama, anlamlandırma, katılma, etkileme, fark yaratma ve kontrol etme kapasitesinin çapı üye ve kooperatif arasındaki bağları güçlendirecektir. Fakat, işin içinde küresel rekabet, iştirakler, piyasalar, yatırımcılar, teknokratlar ve “executive” yöneticilerin olması gerektiğinden daha fazla yer kaplamaya başladığı zaman bu içsel dinamiklerde görüş ayrılıkları ve/veya

iletişimsizliğe dayalı çatışmalar ve hatta kooperatife yönelik bağlılığın zayıflaması kaçınılmaz olacaktır. Bu kadar büyük operasyonel kapasitesi olan bir kooperatif söz konusu olduğunda kooperatif üyelerinin –bu örnekte çiftçiler- sesi ve çıkarları ne kadar ve nasıl duyulacaktır meselesi gelecekte kooperatiflerin düşünmesi gereken önemli bir başlıktır. Çünkü mega kooperatiflerle birlikte üretim mi yatırım mı, üretici mi yatırımcı mı önemli ve hangisi daha çok teşvik edilecek sorusu kooperatifçiliği yeniden şekillendirmeye muktedir gibi görünmektedir.

Kaynakça

- “An Entrepreneurial Innovation: Mega Cooperatives”, Leo Paul Dana ve Jason Schoeman ir.canterbury.ac.nz/bitstream/handle/10092/5059/12626708_Entrepreneurial%20Innovation_Dana.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- “Cooperative Economies in a Global Age”, Stefan Siebel researchbank.rmit.edu.au/eserv/rmit:161903/Siebel.pdf
- “Fonterra Farmers' 2nd Vote on TAF: A Second Opinion”, Dr. Onno F. van Bekkum
- “The evolution of Fonterra”, Keith Woodford keithwoodford.wordpress.com/2015/02/25/the-evolution-of-fonterra/
- “The way forward for farmers and Fonterra”, Rod Oram www.stuff.co.nz/business/2906820/The-way-forward-for-farmers-and-Fonterra
- “Fonterra's Five Biggest Challenges”, Hugh Stringleman www.nbr.co.nz/article/fonterra-s-five-biggest-challenges-part-1-collective-capital-72782
- “Story: Dairying and dairy products”, Te Ara – The Encyclopedia of New Zealand teara.govt.nz/en/dairying-and-dairy-products/page-1
- “Case Study 5: Fonterra” asia-knowledge.tki.org.nz/Business-case-studies/Case-study-5-Fonterra
- “Perspectives from the Ground: Fonterra Cooperative Case Study”, Nicola M. Shadbolt www.researchgate.net/publication/307513470
- Fonterra Kooperatif Grubu 2017 Yılı Faaliyet Raporu view.publitas.com/fonterra/fonterra-annual-review-2017/page/1
- Fonterra Kooperatif Grubu Sürdürülebilirlik Raporu 2017 view.publitas.com/fonterra/sustainability-report-2017/page/1
- Fonterra Capital Farmer's Booklet media.nzherald.co.nz/webcontent/document/pdf/Fonterracapitalfarmersbooklet.pdf
- Fonterra – Wikipedia en.wikipedia.org/wiki/Fonterra
- Fonterra – Kurumsal Web Sitesi www.fonterra.com/nz/en.html

DONLAR

Asırlardır sınır
ötesinde yaşayıp
değişen coğrafi
koşullarda
kendilerine yer
bulabilmek için
ekmeklerinin
peşine düşen
bir grup...

Domlar, Domi, Domreler aslında Hindistan'dan en erken ayrılan bir kol. "İran üzerinden Ortadoğu'ya, İran, Suriye, Filistin ve İsrail'e dağılarak ülkemize gelmişler." der kaynaklar...

Temel geçim kaynağı zanaat ve hizmet sunumu olduğu için sınırları olmayan bir dünya çizerek Ortadoğu ülkeri arasında mevsimlik yer değiştirmeler gerçekleştirdiler.

Birlikte yaşadıkları halkların dillerini konuşarak onlara, iş aletleri üreten, çoğu zaman sözlü ve müzikal kültürlerinin taşıyıcısı olan, dişçilik, sünnetçilik, gibi geleneksel şifa yöntemleri ile şifacılık, hayvan terbiyeciliği; demircilik, kalaycılık, sepet, kalbur gibi pek çok farklı alanda geleneksel zanaatları icra edip, hizmet veren ve bu işlerin karşılığında besin – gıda maddeleri alan, göçebe – yarı göçebe topluluklar olarak varla yok arasında kimliksiz bir etnik grup olarak tarihe adlarını yazdırdılar.

Emperyalizmin aralıksız ve en çılgın faaliyeti olarak resmedilen Suriye'deki savaştan sonra, ait oldukları, kısmen de olsa yerleşik hayata geçtikleri coğrafyayı terkedip gruplar halinde atalarının yolunu izleyerek bizim ev sahipliğimize sığındılar...

Günümüzde bu gruplar modern devlet yapılarının oluşturduğu bugünden, eski geleneklere bağlı komünal yaşam biçimini tercih etmişlerdir. Bireyselliği yok sayarak, mülkiyet müessesesinden bihaber şekilde, benliklerini ve kültürlerini koruma içgüdüğü ile görünmezlik üzerine bir yaşam tarzı kurmuşlardır.

Modern toplum insanının çeşitli meditasyon teknikleri ile açmaya çalıştığı o duru görü sayesinde hislerinin kılavuzluğunu, sorgulamadan kabul edip yaşamsal kararlar vermeleri en büyük saygıyı hak ettiklerinin göstergesidir.

Dünya değişti çürüdü günden güne kokuşmuş hal aldı diye hayıflandığımız şu günlerde şehirler birer hapisane olmuşken bugünün ortaya çıkardığı kaosu dışlileri arasında ezilip kaybolma tehdidi altındaki bu toplulukların kadınları; özgür, güçlü, kendini ifade edebilen bütün zorluklarda erkeği ile yan yana olan ...

Çocukları; özgür, mücadeleci, ruhu olan, var olan ...

Erkekleri; kendilerine ait olmayan savaşın içinden ailelerini çekip çıkarmış, kadınına teslim olmuş, çocuklarına ve kadınına sevgisini göstermekten çekinmeyen ...

Yaşam mücadelelerinde bugünü yanlarına alarak yarınla hiçbir işleri olmayan, dünü ise çoktan unutmuş bu insanlar savaşın hiçbir tarafında yer almamalarına rağmen en çok acıyan, kanayan olmuşlar...

Şehir merkezinde o yüksek yüksek binalar, koca koca adamlar şık giyimli kadınlara hiçbir tehdit olmamalarına rağmen; gelecek korkumuzun en büyük tetikleyicisi durumunda idiler. Çünkü evsizdiler... Yanıbaşımızda yaşıyorlardı... 4 tahta direk ve 5 parça çarşaftan

oluşan çadır evleri ile kenar mahallelerde harabe izbe evlerde görmezden geldiğimiz, korktuğumuz bu insanlar yanıbaşımızda yanan ateşin bize de sıçrayabileceğini gösteren en büyük kanıtlılar.

Onları hedef alan bir grup insan tarafından nefret söylemleri yaygınlaştırılarak daha çok ötekileştirildiler.

Çocukları taciz edildi. Çadırları yakıldı. Yerleştikleri yerlerden kovuldular. Hiç anlayamadılar göç hafızaları ile geldikleri bu topraklardan neden kovulduklarını...

Allahın toprağı nasıl olur da sahiplenilirdi, olsun Allaha havale edip başka yerlere göçerlerdi. Hiç anlamadım özel mülkiyetin ne demek olduğunu... Hiçbir yere ait olmamışlardı. Kadınlardan başka her şey ortaktı. Çocuklar bile herkesindi...

Bu dışlanmışlığa, bu ayrımcılığa, bu ötekileştirmeye ne için katlanıyordu Domlar... Hiç kimsenin bahsetmediği ama hepimizin en büyük mücadelesi ÖZGÜRLÜK için...

Onlar gökyüzünün çocukları...

Gece yıldızları görmedikleri zaman esaret altında hissederler, evlerin duvarları hapisane gibidir onlara. O yüzdendir ki en büyük korkuları mülteciler için ayrılmış olan kamplara alınmaktır. Bu korkuda özgürlüklerini kaybetmenin yanısıra kamplarda gördükleri aşağılanma şiddet taciz olayları, insanca yaşam koşullarının sağlanamaması da etkilidir.

İşte tam da bu yüzdendir ki; Domlar sanılan aksine, suça bulaşmamak için her türlü toplum düzenini

bozacak, kolluk kuvvetleri ile karşılaştacakları olaylardan mekanlardan uzak durup kendi içe dönük hayatlarını sürdürmektedirler.

- Biz çelişirdik Suriye'de. Paramızı kazanırdık. Yakacak yiyecek ucuzdu. İnsanlar buradaki gibi kötü bakmazdı bize. Ekmek paramız neredeyse oraya göçerdik. Burada öbür mahalleye gidemiyoruz. Çocuklarımızı kaçırmıyorlar, satıyorlar. İstanbul'da çok çocuğumuzu aldılar, bulamadık. Organ mafyası aldı dediler, polis kimliği olmadığı için bir şey yapamadı... diye isyan eden Ferit babanın söyledikleri aslında misafir diye adlandırdığımız mültecilerin durumunu çok net ifade etmekte.

Ve başlangıçta kelam vardı diyerek Allaha dualarını sıralayan Ferit baba ve kadınların sefaletlerine rağmen umutlarının var olduğunu görmek, yaşam sevincini arttırıyor.

Kırkayak Kültür -Dom Araştırma Atölyesi tarafından hazırlanan Dom-

lar Suriye'nin Öteki Sığınmacıları Raporu'na baktığımızda ve günlük sohbetlerimde tespit edilen sorunlar öncelikle suya, yiyeceğe ve giyeceğe ulaşmak... İş bulmak neredeyse imkansız. Bulurlarsa en düşük ücretle çalıştırılmakta yahut ücretleri işin sonunda ödenmemekte. Güvenlik en büyük sorunlarından birisi. Yer değiştirmeleri ise güvenlik sorununu aşamamalarından kaynaklanıyor... Eğitimsizlik, sağlığa ulaşamamaları, yerel yönetimlerle yaşanan sorunlar... Bu sorunlar her geçen gün artarak katlanmakta...

Bize düşen "her şeye rağmen"li cümleler kurmadan yaşam koşullarına, kültürlerine uygun politikalar üretmek insanca yaşamalarını sağlamak olmalı...

Romanlar

Bin yıl önce çıktılar yola. Soğuk demeden, fırtına, kar, boran demeden döndürdüler arabalarının tekerleklerini. Güneşin yakıcı sıcağında yol aldılar; kara tenleri daha da yandı kızgın güneşten. Kavruldular, çoluk, çocuk, romni, şorşak. Yollar belalıydı onların; hava kadar diğer insanlar kadar.

Ülkeleri istemedi onları, dışladılar, vurdular, kırdılar, öldürdüler. Neden mi? Çünkü, onlar kabına sığmayan insanlardı. Yerinde duramayan, içlerinde yaşama sevinci olan insanlardı...

Kendilerine "Roman" dediler olmadı; "Poşa" dediler olmadı, "Mitrip" dediler olmadı... Beğendiremediler kimseye ne kendilerini ne de isimlerini.

Bin yıl önce geldiklerinde Anadolu'ya, herkes "Antingonai" dedi, "Çingene" dedi, "Kipti" dedi onlara. Önceleri bilemediler ne demek olduğunu bu lafların. Zaman geçmeden anlaşıldı işin rengi. Çingene iyi bir şey değilmiş meğerse...

"Madem siz bize Çingene diyorsunuz siz de Barosunuz Baro!" diye haykırmak istediler... Ama ne haykıracak nefesleri ne de imkânları vardı. Açlık, sefalet, hastalık peşlerini bırakmadı hiçbir zaman.

Bin yıl önce çıktıkları zaman yola, yanlarında ne malları ne mülkleri vardı. Evlerini sırtlarında taşıyıp diyardan diyara göç ediyorlardı. Bir kuru ekmekleri bile yoktu. Ama bir şeyleri hep yanlarındaydı. Sanatları...

Romanlar sanatkâr olur. Maşa yapar, elek yapar, demir döver ama ille de çalgısını çalıp raks eder hiçbir şeyden çekinmeden. Sanat özgürlük ister. Özgür ortamda sanat yapılır. Romanların genlerindeki özgürlük duygusu o kadar gelişmiştir ki, onlar özgür oldukları için sanatkârdırlar ve de sanatkâr oldukları için özgürdürler.

Melih DUYGULU

Fotoğraflar: Kemal Vural Tarlan

Balkanlar,
Anadolu ve
Mezopotamya'da

Zanaat Göçebeleri

Zanaat göçebeleri (Peripatetik Topluluklar) evrensel insan uygarlığını inşa eden sayısız dinamik unsurdan bir tanesidir. Gerek kapitalist ilişkilerin, sanayi ve modern kurumların gelişmesi öncesinde sahip oldukları geleneksel toplumsal organizasyon biçimi ve meslekleri gerekse de günümüzde onların soyundan gelenlerin kent ve kasaba hayatının yeniden üretim sürecinde oynadıkları rol görmezden gelinemez. Geçmişin sepetçileri, halk hekimleri, davulcuları, zurnacıları, demircileri, kalaycıları, bakırcıları, kuyumcuları, dişçileri, kerpiççileri olan zanaat göçebeleri bugünün atık toplayıcıları, müzisyenleri, çiçekçileri, ayakkabı boyacıları, hamalları, nakliyecileri, sanayi ve tarım işçileri; daha şanslı olan görece küçük bir azınlık ise doktorları, avukatları, mühendisleri ve öğretmenleri olarak hayatlarını sürdürmektedir.

Bu metnin öncelikli amacı Balkanlar, Anadolu ve Mezopotamya'da yaşayan farklı peripatetik ve geç-peripatetik topluluklarla ilgili çeşitli çalışmalar yürüten sivil toplum kuruluşu ya da demokratik kitle örgütü temsilcilerine, aktivistlere, insan hakları gözlemcilerine, kamu kurum ve kuruluşlarına, kısacası bu alanda iddia sahibi olan herkese çalışmalarında yararlanabilecekleri genel bir kavramsal çerçeve ve işlevsel bir bilgi seti sunmaktır. Bu amaca mümkün olduğunca dolaysız ve güvenceli bir biçimde ulaşabilmek kaygısıyla argümanlar birbirini izleyen ve tamamlayan maddeler halinde ortaya konulmuştur.

Peripatetik kavramının sosyal bilim yazınında yaygın bir biçimde kullanılmaya başlanması esas itibarı ile 20. yüzyılın ikinci yarısında gerçekleşmiştir. ¹ Kavramın Türkçe'ye zanaat göçebeleri ² olarak çevrilmesi sözcüğün yüklendiği anlam göz önünde tutulduğunda oldukça makul gözükmektedir.

Peripatetik topluluklar kapitalizm öncesi toplumlarda gıda üretiminin temel kaynağı olan toprak ve hayvan sürülerinden tamamen ya da kısmen yoksun olan insan kümeleridir. Bu gruplar doğal kaynaklarını kaybetme nedenlerine göre üç alt gruba ayrılabilirler:

- 1) Temel yaşamsal faaliyetlerini icra ettikleri orman ya da savana tipi alanlardan doğal nedenler ya da başka toplumların baskıları nedeniyle ayrılmak zorunda kalan eski **avcı toplayıcılar**.
- 2) Hayvan sürülerini doğal ya da toplumsal nedenlerle kaybetmiş eski **çoban göçebeler**.
- 3) Topraklarını doğal ya da toplumsal nedenlerle kaybetmiş eski **tarımcılar**.

Söz konusu toplulukların varlıklarını sürdürebilmelerinin yegâne yolu zanaat bilgi ve becerilerini kullanarak köy, kasaba ve kent yerleşiklerine ya da çoban göçebelere ürettikleri mal ya da hizmetleri sunmaktır. Demircilik, kalaycılık, bakırcılık, cambazlık, müzisyenlik, kuyumculuk, dişçilik, halk hekimliği, sünnetçilik söz konusu zanaatlardan sadece birkaçıdır. Her bölgede müşteri topluluklarının taleplerine, zanaat göçebelerinin sahip oldukları bilgi ve becerilere ve içinde yaşanılan coğrafyanın öz-günlüklerine göre farklı meslekler ortaya çıkabilir.

Peripatetik toplulukların diğerleri ile olan etkileşiminde açık bir eşitsizlik durumu söz konusudur.

Yerleşik tarımcı ya da çoban göçebeler tarafından üretilen gıda maddelerine olan ihtiyaçları çoğu durumda ötekilerin peripatetik grupların zanaatlarına olan ihtiyacından daha fazladır. Yerleşik zanaatçıların varlığından ileri gelen rekabet peripatetik grupların işini son derece zorlaştırmaktadır.

Peripatetik gruplar bu şartlar altında mümkün olan en geniş müşteri kitlesi ulaşmak için olabildiğince hareket halinde olmak zorundadırlar.

Soğuk mevsimi kamp alanlarında, köy, kasaba ve şehirlerin daha ziyade dış bölgelerinde bulunan evlerinde geçiren peripatetik gruplar sıcak mevsimde müşteri toplulukları arasında ürettikleri malların satışı ya da hizmet sunumu amacıyla dolaşırlar.

Kimi durumlarda bulundukları bölgede ürettikleri mal ya da sundukları hizmete dönük talep yeterince yükseğe zanaat göçebeleri daha sabit bir yaşam biçimine yönelmiş, hatta kimi örneklerde tamamen yerleşikleşmişlerdir.

Buna karşılık sabit konutların bulunduğu bölgede müşteri talebinin kısıtlı olması peripatetik toplulukları çok geniş bir fiziksel coğrafyada hareketli olmaya zorlamıştır.

- **Dünyanın hemen her köşesinde sayısız farklı peripatetik topluluk yaşamaktadır. İçlerinde etnik ve kültürel temelde akraba olanlar olduğu gibi dili, tarihi, kültürü birbirinden tamamen ayrı olan peripatetik topluluklar da bulunmaktadır.**

Yerleşik köylüler, çoban göçebeler, kent ve kasaba ahalisi zaman zaman kimi nüanslar dikkatlerini çekse de zanaat göçbelerini aynı sosyolojik özellikleri gösteren farklı halk toplulukları değil tek bir etno-sosyal bütünlük olarak tahayyül etme eğilimindedirler. Dilleri, fizyonomileri, kültürleri, tarihleri ne kadar farklı olursa olsun zanaat göçebesi olmayanlar için zanaat göçbeleri hemen her durumda tek bir bütünün parçası olarak algılanırlar.

Hemen her coğrafyada zanaat göçbelerinin tümünü birden tek bir çatı altında toplayan jenerik terimler kullanılmaktadır. Balkanlar, Anadolu ve Mezopotamya'da kullanılan en yaygın jenerik terimler Bizans İmparatorluğu'ndan Osmanlı İmparatorluğu'na, Osmanlı'dan da imparatorluk toprakları üzerinde kurulmuş olan ulus devletlere devredilmiş olan "Çingene" ve "Kıpti" sözcükleridir.

Yerel düzeyde kullanılan başka jenerik terimler de bulunmaktadır. Orta Anadolu'da "Abdal", Mezopotamya ve Orta Doğu'da "Mıtır" ve "Nawar", Kuzey Anadolu ve Kaf-

kasya'da "Poşa" gibi çeşitli jenerik adlandırmaların geniş bir kullanım alanı olduğu görülmektedir.

Söz konusu coğrafyalarda Domlar, Teberler, Romanlar, Lomlar, Tahtacılar, Geygeller gibi çeşitli peripatetik topluluklar yaşamaktadır. Jenerik terimler dışarıdan bakışı yansıtırken bu sözcükler toplulukların kendi öz-adlandırmalarıdır. Yerleşik köylüler, çoban göçbeler ve diğerleri zanaat göçbelerinin mülksüzlüklerini çoğu zaman sahte dinsel referanslarla süslenmiş efsanelere dayandırır. Bu efsanelerin içeriği değişse de temel tema hemen hepsinde ortaktır. Zanaat göçbelerinin ataları tarafından işlendiği varsayılan bir suç sonucunda gelecek kuşakları da etkileyecek bir lanet ortaya çıkmış ve bu lanet sonucunda zanaat göçbeleri, bitmek bilmeyen göçe, sefalet ve mülksüzlüğe mahkûm edilmişlerdir.

Söz konusu efsaneler son derece önemli bir toplumsal işleve sahiptir. Bunları üreten, yaygınlaştıran ve kültürün bir parçası haline getiren yerleşik tarımcılar, çoban göçbeler ve diğerleri bu sayede peripate-

tik grupların ana akım toplumsal süreçlere dahil olma çabasına karşı gösterdikleri fiili direnci ahlaki ve dinsel temelde meşrulaştırabilmişlerdir.

Zanaat göçbeleri toplumsal tabakalaşma içerisinde kendilerine biçilen rolün dışına çıkmak istediklerinde, pastadan aldıkları payın düşeceğini kolektif olarak algılayan diğerleri efsaneleri ideolojik bir argüman olarak kullanarak ortak bir refleks geliştirir, zanaat göçbelerine "hadlerini bildirirler." Zanaat göçbeleri de kendi jenerik terimlerine sahiptirler ve bu terimleri kullanarak zanaat göçebesi olmayan yerleşik tarımcı, çoban göçbe ve diğerlerini tek bir etno-sosyal bütünlük olarak tahayyül eder, kendilerini karşı taraftan gelebilecek beklenmedik hamlelere karşı savunmaya alırlar.

Gaco, Kaça, Kaza, Geben, Şivan gibi jenerik terimler zanaat göçbelerinin ötekilere karşı sahip oldukları yüzlerce yıllık güvensizliklerini, kendilerini dezavantajlı bir toplumsal koordinat noktasında sabitlemek isteyenlerin tarihsel ısrarı karşısındaki tedirginliklerini yansıtır.

- **Kapitalist ilişkilerin gelişimi, sanayi devrimi ve modern kurumların ortaya çıkması dünyanın farklı coğrafyalarındaki peripatetik toplulukları kendilerini yenileme zorunluluğu ile karşı karşıya bırakmıştır.**

Kimi bölgelerde özgün şartlarının etkisiyle geleneksel meslekler günümüze kadar varlığını koruyabilmişken, kimi bölgelerde henüz 18-19. yüzyıllarda bu mesleklerin neredeyse tamamen unutulduğu görülmektedir.

Geleneksel mesleklerini kaybeden zanaat göçebeleri yeni arayışlara girmişlerdir. Yaşadıkları alanda ortaya çıkan çeşitli tarihsel olaylar nedeniyle boş tarım arazilerine

yük arabacılığı, küfecilik gibi...

Kimi coğrafyalarda ise sanayinin ve hizmet sektörünün gelişimi emek gücüne olan ihtiyacı arttırdığından eski zanaat göçebeleri işçileşirler. Emek talebi yeterince uzun süreli ve yeterince yaygınsa sosyal kökenleri unutulacak şekilde genel işçi yığınlarının içerisinde erimeleri mümkündür.

Kent ve kasabalarda kendilerine sabit yerleşim alanları kurmak eski

Fotoğraf: Emel Gülseren Sarıgül

Modern kurumların yaygın ve bilimsel sağlık hizmeti sunduğu bir dünyada peripatetik grupların halk hekimliği cazibesini kaybeder.

Sanayi malları karşısında peripatetik gruplarca üretilen geleneksel ürünlerin hiçbir şansı yoktur.

Zanaat göçebeleri geleneksel mesleklerini bir anda kaybetmezler.

erişme imkânı bulanların bir kısmı bu süreçte yerleşik köylüler ya da hayvancılar haline gelirler.

Büyük çoğunluk kasaba ve kentlere yerleşir. Buralarda nüfusun diğer kesimleri tarafından tercih edilmeyen genellikle düşük gelirli, insan sağlığı için zararlı ya da güvencesiz işlerde çalışmaya başlarlar. Hurdacılık, ayakkabı boyacılığı, hamallık,

zanaat göçebelerinin temel zorunlulukları arasında yer almaktadır. Zira birlikte yaşama kent yaşamının zorluklarına göğüs germeyi sağladığı gibi güvenliğin de temelidir.

Bu mahalleler bir şekilde başka toplumsal kesimler tarafından henüz istila edilmemiş ya da geçmişte meskûn mahal olarak kullanıldığı halde terk edilen bölgelerde kurur.

Ayrıca bir zamanlar zanaat göçebelerinin kışları geçirdikleri eski kamp ve yerleşim alanları da sabit mahallelere dönüşmeye başlar.

Artık geçmişin peripatetik toplulukları geç-peripatetik topluluklar haline gelmişlerdir. İstanbul'un, Ankara'nın, Diyarbakır'ın, Samsun'un, İzmir'in muhtelif bölgelerindeki mahallelerinde kent hayatının en yoksul tabakasının, şehir garibanlarının bir parçası olmuşlardır.

Eski zanaat göçebelerinin yerleştiği bölgeler çok geçmeden peripatetik gruplar için kullanılan jenerik terimlerle anımsanmaya başlanır.

Geçmişte köylerinin yakınına çadır kuran zanaat göçebelerine "Çingene" diyenler şimdi de bu insanların yaşadıkları mekân parçalarına "Çingene Mahallesi" adını vermektedir.

"Çingene mahallelerinin" sakinleri ise ataları zanaat göçebesi olmasalar dahi bu şekilde adlandırılmaktan ileri gelen tavır ve davranışların kurbanı olmaktadır.

Küçük aile grupları ya da aileler, kent yaşamının sağladığı olanaklar ve şansın yardımıyla söz konusu kısır döngünün dışına çıkmayı başarmışlardır.

Ataları zanaat göçebesi olduğu halde bir şekilde "Çingene mahallelerinin" dışında kendilerine yeni bir hayat kurmayı başaran sayısız bireye ilişkin örnekler verilebilir.

Öte yandan bunu başaranlar çoğu durumda geçmişleri, tarihleri ve kültürleri ile de bağlarını koparak gönüllü asimilasyonun en uç örneklerinden birini ortaya koymaktadırlar.

▪ **Zanaat göçebeleri mesleklerini icra edebilmek, mümkün olduğunca fazla sayıda müşteri topluluğuna ulaşabilmek için küçük gruplara parçalanmayı tercih etmişlerdir.**

Çoban göçebelerden farklı olarak zanaat göçebeleri birleşerek büyük insan kümeleri, kabile federasyonları ya da aşiretler oluşturmamışlar, mümkün olduğunca sınırlı bir hiyerarşi içerisinde küçük gruplar halinde yaşamlarını sürdürmüşlerdir.

Geleneksel mesleğin kaybı sonrasında geç-peripatetik topluluklar haline geliş sürecinde aynı şekilde küçük gruplara dağılarak yerleşme doğrultusunda genel bir eğilim ortaya çıkmıştır.

Dünyanın her yerinde olduğu gibi Balkan, Anadolu ve Mezopotamya coğrafyasında da kimi peripatetik toplulukların belli bazı coğrafyalar-

da daha fazla ön plana çıktığı, söz konusu coğrafyaların ilgili grupların temel tarihsel göç coğrafyasını oluşturduğu görülmektedir.

Tarihi Trakya coğrafyası esas itibarı ile Romanların, Orta ve Doğu Anadolu Teberlerin, Kuzey Anadolu ve Kafkasya Lomların, Mezopotamya Domların tarihsel göç coğrafyası olarak kabul edilebilir.

Bu bölgelerde sanayi ürünlerinin yaygınlaşması, modern kurumlar ve kapitalist ilişkilerin gelişmesi sonrasında söz konusu topluluklar ağırlıklı olarak kent ve kasabalarda yerleşikleşmişlerdir. Balkan, Anadolu ve Mezopotamya coğrafyasının her yerinde peripatetik topluluklar var olsa da ataları zanaat göçebeleri olan bu insanlar hiçbir yerde çoğunluk değillerdir.

Geleneksel mesleğin icrası için küçük gruplara dağılma stratejisinin bir sonucu olarak Romanlar tarihi Trakya'da, Domlar Mezopotamya'da, Lomlar Kafkasya'da ve diğerleri de kendi tarihsel göç coğrafyalarındaki bütün belli başlı yerleşim birimlerinde sayısal olarak azınlık durumundadırlar.

- **Tek tek bütün peripatetik toplulukların kendilerine ait özgün bir tarihleri bulunmaktadır. Çoğu durumda bu tarihin yegâne şahidi bu grupların iç iletişimde kullandıkları dilleridir.**

Romanlar, Lomlar ve Domların dilleri üzerinde yapılan incelemeler bu grupların en eski atalarının Hindistan kökenli olduğunu ortaya koyar.

Ne var ki Hindistan'da yüzlerce farklı peripatetik ya da geç-peripatetik topluluk yaşamaktadır. Dilbilimci Yaron Matras'ın güncel çalışmalarında ifade ettiği gibi Romlar, Domlar ve Lomlar henüz daha Hindistan'da iken dil ve coğrafya itibarıyla farklı-

laşmış topluluklar oldukları gibi bölgeden de farklı tarihlerde ayrılmışlardır. Öte yandan coğrafyamızdaki en kalabalık peripatetik topluluklar arasında yer alan bu grupların öz-adlandırma ve sosyolojik özelliklerinin benzeşmesi tesadüf değildir. "Dom" ya da "Domba" adlandırması Hindistan'ın farklı bölgelerinde peripatetik gruplar için kullanılan sözcüklerden bir tanesidir. Grupların öz-adlandırmalarının benzeşmesi her üçünün de Hindistan kökenli zanaat göçebelere olmalarıyla ilişkilidir.

Domlar, Lomlar ve Romanların en eski ataları Hindistan'la ilişkili olsalar da bu gruplar yüzlerce yıl içerisinde Balkanlar, Anadolu ve Mezopotamya'nın yerli peripatetik toplulukları ile kaynaşmışlardır. Donald Kenrick'in işaret ettiği üzere Orta Doğu'nun kadim zanaat göçebeleri olan Banu Sasanlar gibi yerel peripatetik toplulukların kültürleri Romanlar, Lomlar ve Domların arasında yaşamaktadır.

Yüzlerce yıllık kaynaşma sürecinin sonucunda Domlar Orta Doğu, Lomlar Kafkasya ve Romanlar tarihi Trakya coğrafyasının yerel toplulukları arasındaki yerlerini almışlardır. Lomlar, Domlar ve Romanlara mensup kimi gruplar tarihsel göç coğrafyaları dışındaki alanlarda da yerleşmişlerdir. Tarihsel göç coğrafyaları dışındaki bölgelere yerleşen bu gruplar kimi durumlarda söz konusu bölgede yaygın olan jenerik terimle adlandırılabilir. Faruk Yıldırım'ın Ali Rıza Yalman'ın verilerini yorumlayarak ifade ettiği üzere "Karaduman" Abdalları adı verilen topluluk tarihsel göç coğrafyası dışına taşan bir Dom grubunun yerel jenerik terimle adlandırılmasını örneklemektedir.

Abdal adlandırmasının temel taşıyıcıları olan Teberler kısmen Fars kısmen de Turani topluluklara ait dillerden izler taşıyan özel bir kelime dağarcığına sahiplerdir. Bu durum ve Teberlerin tarihsel yayılma coğrafyası göz önüne getirildiğinde söz konusu bölgede yaşamış zanaat göçebelerinin tarihsel mirasçısı oldukları akla gelmektedir.

Teberler Orta ve Doğu Anadolu'da Turani kültürün ve kültür ürünlerinin en önemli taşıyıcıları ve icracıları arasında yer almaktadır. Meyer'in işaret ettiği üzere kısmen tarihsel göç coğrafyaları dışında yer alan Suriye'de yaşayan Teberler bölgedeki jenerik terimle Nawar olarak adlandırılmaya başlamışlardır. Son yıllarda Suriye'den Türkiye'ye gelen peripatetik grupların arasında Domlar kadar Teberler de bulunmaktadır.

Tahtacılar hakkında pek çok şey yazılmasına rağmen bu topluluğun gerçek tarihi büyük ölçüde belirsizliğini korumaktadır. Roux'un açıkladığı üzere Tahtacılar geleneksel olarak büyük hayvan sürülerinden yoksun olan ve geçimlerini kestikleri ağaçları satarak karşılayan bir topluluktur.

Caferoğlu bu grubun kendilerine ait gizli dilleri olduğunu ve ne yazık ki söz konusu gizli dilin kayda geçirilemediğini ifade etmektedir.

Geleneksel mesleklerin kaybı sonrası özgün koşulların etkisiyle Tahtacıların önemli bir bölümü boş köylerde yerleşikleşerek tarım ve hayvancılık yapmaya başlamışlardır.

Bir diğer grup şehirler ve kasabalar da diğer geç-peripatetik gruplarla birlikte yaşamaktadır.

Fotoğraf: Emel Gülseren Sarıgül

- **Balkanlar, Anadolu ve Mezopotamya coğrafyasında irili ufaklı sayısız peripatetik topluluk yaşamaktadır. Bunların tamamının ele alınması bu çalışmanın sınırlarını fazlasıyla aşmaktadır. Çoğu hakkında pek az bilgiye sahip olunan bu topluluklarla ilgili yeni çalışmaların yapılması gerekmektedir.**

Balkanlar, Anadolu ve Mezopotamya coğrafyasında yaşayan zanaat göçe-

belerinin ezici çoğunluğu günümüzde geç-peripatetik topluluklar haline gelmişlerdir. Geleneksel mesleklerini bırakmış ve büyük kent ve kasabaların yoksul ahalisi arasında yerini almış durumdadırlar.

Büyük ölçüde diğer toplum kesimleri tarafından tercih edilmeyen düşük gelirli ve çoğu durumda insan sağlığına zararlı mesleklerin icrası ile geçimlerini sağlamaktadırlar.

Kent yoksulluğunun en dezavantajlı kategorisi içerisinde yer alan geç-peripatetik topluluklar, yaşadıkları mekân parçalarını kuşatan "Çingene Mahallesi" algısının getirdiği toplumsal kısıtlamalarla, çok dar bir ekonomik ve sosyal alan içerisinde yaşamlarını sürdürmeye çalışmaktadırlar.

Kaynakça

¹ Joseph C. Berland ve Aparna Rao kavramın inşasında ve bir konsept olarak geliştirilmesinde son derece kritik katkılar yapmışlardır.

² Akademik yazında peripatetik adlandırmasının mevcut şekliyle korunması daha yerinde bir tavır olacaktır.

Yollar,
yıkımlar,
sınır dışı kovulmalarla
geçen yıllar:
ÇİNGENELERİN İSKANI

Romanlar yüzyıllardır "ekmek ve suyun" olduğu neresi varsa orada konaklamışlar. Bir dere kenarında kurdıkları çadırlardan çıkıp en yakın merkezi yerlerde bohçacılık, sepetçilik, kalaycılık yapmışlar. Dünyanın her yerinden fermanlarla, kanunlarla, genelgelerle sınır dışı edilerek geçmiş uzun ve kıvrım kıvrım bir yolda konaklaya konaklaya yerleşik hayata geçmişler. Yerleştikleri ülkenin dilini, dinini benimsemişler ama Romanlara özgü yaşam kültüründen gelenekleri ve göreneklerinden vazgeçmemişler. Yerleştikleri bölgelerdeki yönetim biçimi ve yaşam kültürü onları da etkilemiş ve tarihleri boyunca onları göçe, sürgüne zorlamışlar.

Hazırlayan: Hacer FOGGO

Avrupa Roman Hakları Merkezi (ERRC) Türkiye Gözlemcisi

Fotoğraf: Nejla Osseiran

Romanların iskan süreci Cumhuriyet kurulduktan tam üç yıl sonra 1926 yılında nüfus politikası ve taşınmaz malların yönetimi başlığı ile meclisin en önemli gündem maddelerinden biriydi. Bu iki başlık o dönemde **“iskan sorunu”** olarak ele alınmış ve 885 sayılı Iskan Kanunu ile çerçeve bir düzenleme 31 Mayıs 1926’da yürürlüğe girmiştir. Bu kanun yürürlüğe girmeden bir gün önce yani 30 Mayıs 1926 yılında tek partili dönemde mecliste iskan kanununda **“çingeneler”** başlığı da hararetli bir şekilde tartışılmıştır; iskan edilmeleri için en önemli kıstas **“Türk tabiiyeti”**ne ait olup olmadıklarıydı.

31 Mayıs 1926 yılında kabul edilen 885 numaralı kanunun 2. Maddesi’nde Çingeneler şöyle yer alır: *“Türk harsına dahil olmayanlarla, sirayet devrindeki frengililer, cüzama müptelâ eşhas ve aileleri, ceraimi siyasiye ve askeriye müstesna olmak üzere cinayetle mahkûm olanlar, anarşistler, casuslar, çingeneler ve memleket haricine çıkarılmış olanlar kabul edilmezler.”*

5. maddesinde ise şöyledir: *“Türk tabiiyetinde bulunan Çingeneler münasip mahallerde ikamet ettirileceği gibi ecnebi tabiiyetinde bulunanlar hudut haricine çıkarılır.”*¹

Bu kanundaki en önemli kriter yine **“Türk”** olmaktır. **“Türk harsına dahil olmayanlar”** kriteri nedeniyle Çingenelerde bu şart aranmıştır ve bu nedenle de beşinci madde: *“Türk tabiiyetinde bulunan çingeneler münasip mahalde ikamet ettirileceği gibi, ecnebi tabiiyetinde bulunanlar da hudut dışılarına çıkarılırlar.”* denilmektedir.

Balkan Savaşları’ndan sonra göç etmek zorunda kalan muhacirler arasına katılarak Anadolu’ya gelen Çingeneler de olmuştur. Devlet bu Çingeneleri de Anadolu’nun muhtelif yerlerinde iskana çalışmıştır. Burada da en önemli kriter **“Türklük”**ün yanı sıra **“Müslümanlık”** olmuştur. Ama Türk tabiiyetine geçmeyen ve Balkanlar’dan sürülen Çingeneler arasında **“Müslümanların yanısıra gayrimüslim Çingeneler”** de

vardır. Kavala ve Drama gibi yerlerden o dönemde yoğun bir Çingene göçü yaşanmaktadır. İlk başlarda Müslüman Çingenelerin sınırdan girişine göz yumulmuştur.²

1934 yılında ise iskan kanunu ile ilgili yeni bir düzenlemeye gidilmiştir. 885 sayılı kanundan sonra hazırlanmış ve yeniden düzenlenen göçebeler ile ilgili bu yasa 2510 sayılı kanun olarak tekrar ele alınmıştır. 2510 sayılı kanunun esas amacı **“mülteci ve muhacirleri”** yerleşik hayata geçirmektir.

Dönemin Dahiliye Vekili Şükrü Kaya, 14 Haziran 1934 tarihli Meclis konuşmasında iç iskân meselesinde bu yasanın düzenlenme nedenini şöyle açıklar: *“Arzettiğim gibi memleketimizde bir milyondan fazla göçer vardır. Yarım veya yavaş daimî göçer... Şarkta, garpta, hatta Adana’da, Antalya’da, Muğla’da. Burdur’da, Isparta’da bile göçenler vardır. Bunların her biri bugün muzdarip bir haldedir. Bunlar insanî, ahlâkî, millî ve siyâsî terbiyeden*

mahrum kalıyorlar. Kendilerine Cumhuriyetin nimetleri hâlâ yetiştirilememiştir. Aralarında ne bir hâkim, ne bir hekim ne bir muallim vardır. Bunların böyle rüzgâra kapılmış yapraklar gibi kopup oradan oraya sürüklendiğini görmek çok acıdır.” Yasayla yurtdışından gelecek olan mültecilerle birlikte göçebe aşiretlerinde memleket içerisinde farklı yerlere taşınması ve iklim, yaşam ve üretim şartlarına göre uygun olan yerlere iskânı düşünülmüştür.”³ ifadesini kullanarak, iskan kanunu çerçevesinde bu konuda çalışmalarının olduğunu bildirmiştir. Buna göre göçebe yörükler, Çingeneler, sınırlardaki kaçakçı unsurlar ve casuslar, iskanla ilgili metinlerde iskan edilip devlete bağlanması ve denetim altına alınması gereken “**unsurlar**” olarak kabul edilmiştir. 1934 yılında çıkarılan 2510 sayılı İskan Kanunu’nun 4. maddesi şu şekildedir: “A: Türk kültürüne bağlı olmyanlar, B: Anarşistler, C: Casuslar, Ç: Göçebe Çingeneler,

D: Memleket dışına çıkarılmış olanlar Türkiye’ye muhacir olarak alınmazlar.”

1934 İskan Kanunu Roman nüfusu derinden etkilemiştir. Romanların iskanlarında daha çok asayiş kaygısı ve güvenlik gerekçeleri hakim olmuştur. İskan yasasına göre, özellikle Balkanlar’dan göç edenler öncelikle “Türk kültürüne bağlı olduklarını” kanıtlamak durumundaydılar. Yine, İskan Kanunu’nun dördüncü maddesine göre; “**anarşist, casus ya da Çingene**” olmak da göçmen olmayı engellemekteydi. Özellikle Çingeneler Müslüman da olsalar ve hatta “**Türk kültürüne bağlı**” olsalar da göçmen olarak kabul edilemezlerdi. Çingenelerin “**Türk kültürüne bağlılıklarının**” ve “**anarşist ya da casus**” olup olmadıklarının nasıl soruşturulduğu ve bu gerekçelerle kaç kişinin göçmen olarak kabul edilmediği ya da geri gönderildiği bilinmemektedir.

1935 tarihinde ise kimlerin iskan edileceği yönünde çeşitli

değişiklikler yapılmıştır. 2510 sayılı kanunun, 18 Kasım 1935 tarihinde 9.maddesi, 2848 sayılı kanunun 5. maddesine göre aşağıdaki şekilde değiştirilir: “Türkiye tabiiyetinde bulunan gezginci Çingenelerin ve Türk kültürüne bağlı olmayan göçebelerin toplu olmamak üzere kasabalara ve serpiştirme sureti ile Türk köylere dağıtıp yerleştirilmeleri ve casuslukları sezilenlerin sınır boylarından uzaklaştırılmaları Dâhiliye Vekilinin teklifi ve İcra Vekilleri Heyeti kararı ile Sıhhat ve içtimaî Muavenet Vekilliğince yapılır. Ecnebi tebaası Çingenelerin ve Türk kültürüne bağlı olmayan göçebelerin millî sınırlar dışına çıkarılmasına Dahiliye Vekilliği salahiyyetlidir.”⁴

1939 yılında ise İskan Kanunu’nda yapılan bir değişiklikle göçmenlere sağlanan “**toprak verme, iş kurmak için kredi verme**” gibi desteklerin verilmediği, “**serbest göçmen**” uygulamasının yapıldığı görülmüştür.

1934 yılında çıkarılan 2510 sayılı İskan Kanunu'na göre Türk soyundan olanlar Türkiye'ye göçmen olarak gelebiliyordu. Kanunda Çingeneler Türk soyundan sayılmıyordu. 12 Eylül 1950 günü Bulgaristan'dan gelen 150 Çingene'nin Türkiye'ye girişine izin verilmedi. Gerekçe olarak da Ruslara hizmet etmek amacıyla Bulgarların göçmenler arasında Çingeneleri koyarak onlardan “**ajan**” olarak yararlanmak istediği belirtildi. Zira Çingeneler hem Türkiye sınırına yakın yerde oturmaktaydı hem de Türkçe bilmekte ve Türk adetlerine vakıf durumdaydılar. Türk Hükümeti, Çingenelerin göçünü önlemek için 12 Eylül 1950 tarihinde sınırını kapattı ancak göçmenler Türk sınırında yoğun bir şekilde beklemeye başladılar. Bu durum karşısında Bulgar makamlarıyla yapılan görüşmeler sonucunda Türkiye sınırını göçmenlere 22 Eylül tarihinde tekrar açtı. Türkiye sınırını tekrar göçmenlere açarken Bulgaristan'la bir protokol yaptı ve vizesi bulunmayanlar ile Türk

soyundan olmayan Çingenelerin Türkiye'ye gönderilmemesini şart koştu. Menderes Hükümeti bir karar alarak yapılması gerekenleri belirledi. Türk Hükümeti vizesiz sokulanlarla Çingenelerin geri alınmasını Bulgar Hükümeti'nden istedi. Bulgarlar buna yanaşmayınca Türkiye 7 Ekim 1950'de Türk-Bulgar sınırını kapamak ve göçmen akımını muvakkaten durdurma mecburiyetinde kaldığını ilan etmiştir. Türkiye tarafından Bulgar Hükümeti'ne Haziran-Ekim 1951 tarihleri arasında 6 nota daha verildi. İstenmeyen kişilerin geri alınması, vizesiz kimselerin Türkiye'ye gönderilmemesi, sahtekârlık yapanların bulunup ortaya çıkarılması istedi. Ancak Türk notalarına Bulgarlar tarafından olumlu bir cevap verilmedi. ⁵

Gelelim günümüze, İskan Yasası'nın 4. maddesinin değiştirilmesine ilişkin 1993'te Edirne DSP Milletvekili Erdal Kesebir Meclis Başkanlığı'na önerge vermişti. Önerge, dönemin Başbakanı

Süleyman Demirel'in şu sözleriyle reddedildi: “Teklifte kabulü diğer milletlerden Çingenelerin yurdumuza göçmen olarak alınabileceği konusunda kamuoyu oluşturabilecek ve sınırlarımızda göç tazyikine yol açacaktır. Diğer taraftan, Türk kültürüne bağlı olan Çingenelerin Bakanlar Kurulu kararı ve göçmen statüsü ile kabullerinde yasal herhangi bir engel bulunmadığından Hükümetimizce teklif uygun görülmemiştir.”

AK Parti hükümeti döneminde dönemin İçişleri Bakanı Abdülkadir Aksu'nun, 23 Kasım 2003'te nüfus ve vatandaşlık il müdürlüklerine gönderdiği genelgede, vatandaşlık başvurusunda bulunanlar hakkında değerlendirme yapılırken, “dilencilik ve çingenelikle ilişkilerinin bulunup bulunmadığının” da kriter kabul edilmesine yönelik ifadeler yer verilmişti. Bunun üzerine CHP Balıkesir Milletvekili Sedat Pekel'in konuya ilişkin 8 Aralık 2003 tarihinde verdiği ve önergesinde İçişleri Bakanlığı genelgesini

Fotoğraf: Kemal Vural Tarlan

ayrımcılık olarak değerlendirdi. Bu soru önergesinden sonra genelge geri çekildi.

22 Şubat 2006 yılında ise CHP Tekirdağ Milletvekili Enis Tütüncü İskan Yasası'ndaki Çingenelere yönelik ayrımcılığın sona ermesi için TBMM'ye kanun değişikliği teklifi verdi. Teklifte, kanunun 4. maddesinde yer alan "Anarşistler, casuslar, göçebe Çingeneler ve memleket dışına çıkarılanlar Türkiye'ye muhacir olarak alınamaz." ifadelerinin değiştirilmesi gerektiğini belirtti. İskan Kanunu'nda değişiklik yapılmasına ilişkin teklif hazırlayan Tütüncü, 4. maddede yer alan "göçebe Çingeneler" ifadesinin kaldırılması talebinde bulundu. Teklifin gerekçesinde, "Roman vatandaşlara yönelik kanunlarda yer alan ayrımcılık ve aşağılamanın sona erdirildiğine dikkat çeken Tütüncü, "Bu düzenleme ile Türkiye'de yakın akrabaları bulunan Romanların, mevcut yasalarla, tüzük ve yönetmeliklerin hükümleri

çerçevesinde diğer yurttaşlarımızla aynı hak ve hukuka sahip olmaları sağlanmak istenmiştir. Böylece Türk milletinin insan odaklı dayanışmacı halk kültürünün özüne ve Anayasa'nın 10. maddesine aykırı olan bir uygulamaya son verilmelidir." ifadelerine yer verdi.⁶ Tütüncü'nün önergesinden sonra 2006 Eylül ayında AK Parti Hükümeti İskan yasasından "Çingeneler" bölümünü kaldırdı.

Yine CHP milletvekili Tütüncü Polisin Disiplinine Merasim ve Topluluklardaki Rolüne ve Polis Karakolları Teşkilatı ile Vazifelerine Dair Talimatname'nin Karakol Amirlerinin Umumi Vazifeleri başlıklı 5. fasıl 134. maddesinin idari görevler başlıklı dokuzuncu fıkrasında yer alan "esaslı bir mesleği olmayan çingeneler" ibaresi ile romanların "şüpheli" olarak görüldükleri ve bu genelgenin değiştirilmesi için 31 Mayıs 2006 tarihinde bir yazılı önerge verildi. Bu talimatname de, 20 Haziran 2006 tarihinde değiştirilmiştir.

Ayrıca "Roman Açılımı"nın ilk yasal düzenlemesi AK Parti'nin hazırladığı yasa teklifiyle, "Yabancıların Türkiye'de İkamet ve Seyahatleri Hakkında Kanunu'nun" 21. maddesinin son fıkrasında açıkça "çingene" maddesi kaldırıldı. Kanunla, Yabancıların Türkiye'de İkamet ve Seyahatleri Kanunu'nun 21. maddesinde yer alan, "Tabiiyetsiz veya yabancı devlet tebaası olan çingenelerin ve Türk kültürüne bağlı olmayan yabancı göçebelerin sınır dışı edilmelerine İçişleri Bakanlığı yetkilidir" hükmü, "Tabiiyetsiz veya Türk kültürüne bağlı olmayan yabancı göçebelerin sınır dışı edilmelerinde İçişleri Bakanlığı yetkilidir." şeklinde değiştirildi

Ve nihayetinde 2016 yılında 30 Nisan 2016 tarihinde Roman Strateji Eylem Planı kabul edilerek resmi gazetede yayımlandı.⁷

Kaynakça

¹ İskan tarihçesi TBMM kütüphanesi -İstanbul Hamit Matbaası

² Balkan Savaşları Sonrası Rumeli'den Türk Göçleri ve Osmanlı Devleti'nde İskânları Hazırlayan: Sezer Arslan Danışman: Yrd. Doç. Dr. Zekâi Mete Edirne , 2008, Haziran

³ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: IV, İçtima: III, Cilt: XXIII, s. 141; "Şükrü Kaya Bey'in Millet Meclisi'nde Söylediği Mühim Nutuk", Hâkimiyet-i Milliye, nu: 4632, s. 2., 16 Haziran 1934

⁴ www.resmigazete.gov.tr/arsiv/2733.pdf

⁵ 48 Ayın Tarihi, Kasım 1950 nr: 204, s. 37. 49 Oral Sander, Balkan Gelişmeleri..., s.78. 50 Cumhuriyet, 1 Aralık 1950, Kasım 1950 ve 1 Aralık 1950

⁶ www.haber7.com/guncel/haber/139648-cingeneler-anarsist-kapsaminda

⁷ www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/04/20160430-11.htm

The logo for SIROMA PROJESİ features a stylized graphic of three figures in blue and purple, with a yellow sun-like shape above them. To the right of the graphic, the word "SIROMA" is written in large, bold, blue capital letters, and "PROJESİ" is written below it in smaller, bold, blue capital letters.

SIROMA PROJESİ

Romanların
Yoğun Olarak
Yaşadığı Yerlerde
Sosyal İçermenin
Desteklenmesi
Operasyonu

Birkaç yıllık gecikmenin ardından Kasım 2015'te başlayan SİROMA Projesi (Romanların Yoğun Olarak Yaşadığı Yerlerde Sosyal İçermenin Desteklenmesi Operasyonu) geçtiğimiz günlerde sona erdi¹. Yine tamamlanması uzun süre beklenen ve Resmî Gazete'de 30 Nisan 2016'da yayımlanan beş yıllık Roman Vatandaşlara Yönelik Strateji Belgesi neredeyse 20. ayını doldurdu². Dolayısıyla, genel olarak Romanların ve özel olarak Roman çocukların haklarına ilişkin dinamik ve beklentilerin yüksek olduğu bir dönemde olduğumuz söylenebilir.

Bu yazının amacı, stratejiyi ve projeyi kapsamlı bir biçimde değerlendirmek ya da karşılaştırmak olmasa da³, çocukların eğitim hakkıyla yakından ilişkili olan bazı noktalara bu iki girişim üzerinden dikkat çekmeyi önemli buluyorum. Eleştiriye açık yönleri olmakla birlikte, hem strateji belgesinin

hem de projenin, sosyal dışlanmanın çok boyutlu yapısını dikkate alarak sadece belirli bir hak alanına değil; eğitim, istihdam, barınma, sağlık, sosyal koruma ve sosyal yardımlar gibi farklı alanlara ilişkin eylemler içermesi olumlu bir yaklaşım. Çocukların karşılaştıkları hak ihlallerinin ve sosyal dışlanmanın, sadece çocuklara yönelik eylemlerle giderilemeyeceğine; çocuğun çevresini, yani aileleri ve toplulukları da desteklemek gerektiğine ilişkin belirli bir farkındalık olması da yine olumlu bir durum. Ancak, strateji belgesinde daha derin olmakla birlikte, her iki çalışmada da eksikliği hissedilen ve sosyal dışlanmayla etkili mücadele için ihtiyaç duyulan bir yaklaşım, toplumun diğer kesimlerini ve genel olarak topluluklar arası ilişkileri dönüştürmeyi de

Fotoğraf: Emel Gülseren Sarıgül

Daha çok ve daha nitelikli hizmet sunarak Romanların karşılaştıkları önyargılarla ve ayrımcılıkla mücadele edilemez.

hedeflemek. Daha açık ifade etmek gerekirse, sadece daha çok ve daha nitelikli hizmet sunarak Romanların karşılaştıkları önyargılarla ve ayrımcılıkla mücadele edilemez. Önyargılarla ve ayrımcılıkla mücadele için daha kapsamlı bir strateji ve eylemler dizisi hazırlanmadığı durumda, sosyal içermenin sorumluluğu da devlete ve diğer topluluklara değil, haksız biçimde Romanlara yüklenmiş olur.

Eğitimle ilişkisini ele almadan önce bu eksikliği biraz daha tarifleme ihtiyacı duyuyorum. Strateji belgesinde ayrımcılıkla mücadele temel uygulama ilkeleri arasında sayılıyor; ayrıca Genel Politikalar başlığı altında “Roman vatandaşlara yönelik önyargıların ortadan kaldırılması için önlemler alınacaktır.” eylemine yer veriliyor ve bu çerçevede medya aracılığıyla kamuoyunun bilgilendirileceği ve temel hizmetlerin sunumunda görev alan personele eğitim verileceği belirtiliyor. Ancak, strateji belgesinin genelinde sorunu Romanlarda görme; ayrımcılığı ve sosyal dışlanmayı Romanların algılarıyla sınırlı görme ve aslında birer semptom olan durumları genelgeçer doğrular olarak sunma yaklaşımı ağır basıyor. Bu yaklaşımın strateji belgesindeki bazı somut ifadeleri şöyle:

- “Okullarda öğrenci dağılımında ayrımcılık mümkün değildir ancak farklı sebeplerle Roman çocukların diğer çocuklardan farklı sınıflarda ya da ortamlarda eğitimlerine devam ettikleri ya da kendi aralarında kapalı gruplar oluşturdukları geçmişte gözlemlenmiştir.”

Strateji belgesinde taahhüt edilen ve SİROMA kapsamında eğitimle ilgili gerçekleştirilen eylemlere, hem Romanlara yönelik hem de genel olarak ayrımcılığı daha görünür kılan ve ayrımcılıkla mücadele-yi daha doğrudan ele alan kapsamlı bir stratejinin eşlik etmesi gerekiyor.

Fotoğraf: Emel Gülseren Sarıgül

- “...okula devam eden çocukların bir bölümü ise sosyal dışlan-mayla karşı karşıya olduklarını düşündükleri için eğitimden kopmaktadır.”
- “Eğitim faaliyetlerine ilgi duyma-yan ve okulla kurulması gereken bağı oluşturulamamış Roman çocuklar...”
- “Roman aileler çocukların ve gençlerin eğitimlerine devam etmelerini oldukça uzun ve sonu belirsiz bir yatırım olarak görmektedir.”

SİROMA’da benimsenen temel yaklaşım ve yürütülen çalışmalar bu açıdan strateji belgesine göre daha ileri ve kapsayıcı bir noktada olsa da, özellikle son cümleyle örneklenen yaklaşımdan muaf değiller. Örneğin, Türkiye’de Roman Topluluğunun Sosyal Durumu başlıklı araştırma-ya göre “Araştırma bulguları, etnik olarak karma mahallelerde Roman topluluk ile ana akım toplum ara-sında kısmen az gerginlik olduğu ve

etnik topluluklar arasında iletişim olmamasının temel nedeninin önyargı olmadığını göstermekte-dir. Önyargıdan ziyade, iletişim ve sosyalleşme olmamasının temel nedeni, Türkiye’nin birçok şehrinde Roman mahallerinin, çevredeki top-lumla sınırlı sayıda bağlantısı olan izole yapılara ayrılmış olmasıdır.”⁴ Buradaki temel sorun, izole yapının ve mekânsal ayrışmanın geçmişinin, nedenlerinin ve toplumsal bağlamı-nın göz ardı edilmesidir.⁵ Bunları sorgulamadan ve Romanlara yönelik şiddet eylemlerini görmezden gelerek ayrıştırıcı pratiklerin önüne geçilmesi mümkün olmayacaktır.

Tüm bunların eğitimle ilişkisine dönecek olursak, strateji belgesinde taahhüt edilen ve SİROMA kapa-mında eğitimle ilgili gerçekleştirilen eylemlere⁶, hem Romanlara yönelik hem de genel olarak ayrımcılığı daha görünür kılan ve ayrımcılıkla mücadeleyi daha doğrudan ele alan kapsamlı bir stratejinin eşlik etmesi

gerekiyor. Ayrımcılıkla mücadelenin en etkili biçimde yürütülebileceği kanallardan biri olan eğitim siste-minin Türkiye’de böyle bir misyonu yok. Dahası, eğitim renk, ırk, din, dil vb. bakımlardan ayrımcı içerikle-rin ve pratiklerin üretilmesine ve yaygınlaşmasına doğrudan zemin oluşturabiliyor. Dolayısıyla, ayrım-cılığı görünür kılmak için eğitime ilişkin ayrıştırılmış veri toplanması; eğitimde ayrımcılıkla ilgili mev-zuatın güçlendirilmesi; öğretmen tutumlarının dönüştürülmesi; eğitim içeriklerinin çoğulcu biçimde yeniden kurgulanması vb. birçok adım atılması gerekiyor.

Bu hedef, konuya yaklaşımından ba-ğımsız olarak SİROMA veya herhangi bir proje ile gerçekleştirilmesi zor bir hedef. Projeler bu adımların atıldığı süreçlere katkı sunabilecek araçlar olsa da, devletin çocuk politikası(z-lığı)nı ve eğitim politikasını dönüş-türecek kapsamlı, bağlayıcı ve kalıcı yaklaşımlara ihtiyaç duyuluyor.

Son dönemde atılan adımlara, Roman çocukların eğitimde ya da başka alanlarla karşılaştıkları ayrımcılığı daha görünür kılacak ve bununla daha doğrudan mücadeleyi sağlayacak stratejilerin eşlik etmesi gerekiyor. Bu bir yandan Roman çocukların özel koşullarını ve sorunlarını ele almayı; öbür yandan eğitim sistemini bir bütün olarak dönüştürmeyi gerektiriyor.

Ek olarak, eğitimle ilgili sorgulanması gereken bir diğer bir eğilim, Roman çocukların ve sosyoekonomik durum başta olmak üzere diğer ayrımcılık zeminleri nedeniyle sosyal dışlanmaya maruz kalan diğer çocuk gruplarının eğitiminde mesleki ve teknik eğitime yönlendirmenin başlıca politikalarından biri olarak benimsenmesi. SİROMA kapsamında düzenlenen, il eylem planlarının geliştirildiği çalıştaylarda katılımcılar tarafından sosyal içerme bağlamında mesleki eğitime önemli bir rol atfedildiği ve çeşitli illerin eylem planlarında hem örgün hem yaygın mesleki eğitim hizmetlerine erişimi artırmanın hedeflendiği görülüyor.

Ayrıca, bu hedefler sadece yetişkinleri değil, temel eğitim çağındaki çocukları da içeriyor. Eğitimin istihdamla ve sosyal içermeye yakından ilişkili olması bu eğilimi anlaşılır kılarsa da, bazı risklerin farkında olmak çok önemli. Son dönemde mesleki

eğitimin niteliğinin geliştirilmesine yönelik çabalar artmış olmasına rağmen, örgün mesleki ve teknik eğitim kurumları ağırlıklı olarak sosyoekonomik açıdan dezavantajlı gençlerin devam ettiği, devamsızlık ve sınıf tekrarı oranlarının yüksek seyrettiği ve öğrencilerine temel akademik yeterlikleri sağlamakta Türkiye ortalamasına göre belirgin biçimde geride kalan okullar.⁷ Dolayısıyla, Roman çocuklar bakımından mesleki ve teknik ortaöğretimin sosyal içermeye beklenen katkıyı sunması güç görünüyor.

Özetle, son dönemde atılan adımlara, Roman çocukların eğitimde ya da başka alanlarla karşılaştıkları ayrımcılığı daha görünür kılacak ve bununla daha doğrudan mücadeleyi sağlayacak stratejilerin eşlik etmesi gerekiyor. Bu bir yandan Roman çocukların özel koşullarını ve sorunlarını ele almayı; öbür yandan eğitim sistemini bir bütün olarak dönüştürmeyi gerektiriyor.

Sonnotlar

- ¹ Yararlanıcıları Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı ve Sağlık Bakanlığı olan ve Adana, Ankara, Balıkesir, Edirne, Eskişehir, Hatay, Kırklareli, Manisa, Mersin, İstanbul, İzmir, Tekirdağ illerinde faaliyetlere ev sahipliği yapan teknik destek projesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. siromatr.net/tr-tr
- ² Strateji belgesi ve 2016-2018 eylem planı için bkz. www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/04/20160430-11-1.pdf
- ³ Resmi iradeyi ortaya koyan ve taahhütlerle bulunan bir belgeyle, sınırlı süreli bir teknik destek projesini karşılaştırmak teknik açıdan da doğru değil. Ancak, bilgi-belge paylaşımında şeffaflık açısından SİROMA'nın, kamuoyunun izleme ve değerlendirme süreçlerine ilişkin hiçbir bilgiye erişemediği strateji belgesine kıyasla iyi bir örnek teşkil ettiği söylenebilir.
- ⁴ Piirainen, T. (2017). Türkiye'de Roman Topluluğunun Sosyal Durumu. Ülke Genelinde Yapılan Araştırmanın Özet Bulguları. WYG Türkiye tarafından SİROMA Projesi için hazırlanan rapor. 8 Aralık 2017 tarihinde siromatr.net/tr-tr/Dokumanlar adresinden alındı.
- ⁵ "Roman Mahalleleri" konusunu farklı boyutlarıyla ele alan yakın dönemli bir çalışma için bkz. Karan, U. (2017). Görmezden Geline Eşitsizlik: Türkiye'de Romanların Barınma ve Eğitim Hakkına Erişimi. Uluslararası Azınlık Hakları Grubu (MRG) ve Sıfır Ayrımcılık Derneği. 8 Aralık 2017 tarihinde minorityrights.org/wp-content/uploads/2017/06/MRG_Rapor.pdf adresinden alındı.
- ⁶ Roman çocukların eğitim hakkına ilişkin mevcut sorunları ve girişimleri değerlendiren kapsamlı çalışmalar için bkz. (1) Karan, U. (2017). Görmezden Geline Eşitsizlik: Türkiye'de Romanların Barınma ve Eğitim Hakkına Erişimi. Uluslararası Azınlık Hakları Grubu (MRG) ve Sıfır Ayrımcılık Derneği. 8 Aralık 2017 tarihinde minorityrights.org/wp-content/uploads/2017/06/MRG_Rapor.pdf adresinden alındı. (2) Sulukule Gönüllüleri Derneği (2017). Roman Çocuklar: "Okuyacağız da Ne Olacak?". Çocuğa Karşı Şiddeti Önlemek için Ortaklık Ağı. 8 Aralık 2017 tarihinde www.cocuklarlaugucluyuz.net/wp-content/uploads/Roman_Cocuklar_BASKI_09.08.20171.pdf adresinden alındı. (3) Nicic, J. (2016). Pilot Okullarda Eğitim İhtiyaçları Analizi. WYG Türkiye tarafından SİROMA Projesi için hazırlanan rapor. 8 Aralık 2017 tarihinde siromatr.net/Portals/0/Act311-FinalTNA-Report_TR.pdf adresinden alındı.
- ⁷ Bu saptamalara ilişkin güncel veriler ve değerlendirmeler için bkz. Eğitim Reformu Girişimi (2017). Eğitim İzleme Raporu 2016-17. 8 Aralık 2017 tarihinde www.egitimreformugirisimi.org/wp-content/uploads/2017/03/EIR2016-17_12.10.17.web-1.pdf adresinden alındı. Ayrıca, mesleki ve teknik ortaöğretimi, eğitim sisteminin sınıfsal eşitsizlikleri ve ayrışmayı yeniden üretmesi çerçevesinde ele alan bir inceleme için bkz. Çelik, Ç. (2016). Eğitimde Kurumsal Ayrımcılık, Eşitsizlik ve Sınıfsal Ayrışma. Birikim, 332, s. 92-97.

Roman Çocuklar

Eğitim
Reformu
Girişimi
Raporu'nda

Her yıl eğitimle ilgili izleme raporu hazırlayan Eğitim Reformu Girişimi (ERG) 2016-2017 yılına ait yıllık izleme raporunda ilk kez Roman çocukların eğitim sorununa da yer verdi. ERG raporunda, Roman çocukların eğitim sorunu şu şekilde yer almaktadır:

Türkiye’de, eğitime erişimde en dezavantajlı gruplardan biri Roman çocuklardır. Türkiye’de okula erişime dair veriler etnik gruplara göre ayrıştırılmadığı için, Roman çocukların okula katılım ve devam oranlarının tam olarak ne düzeyde olduğu bilinmiyor. Araştırmalarda, Roman çocukların okula devamının düşük olmasının nedenleri ve okul dışına itilmelerinin önündeki engeller arasında şunlar sayılıyor:

- ▶ Maddi sebepler (yoksulluk nedeniyle erkek çocukların erken yaşta çalışma zorunluluğu, okul masraflarının aile bütçesi tarafından karşılanamaması)
- ▶ Okullardaki diğer öğrenciler, veliler ve okul yönetimi tarafından sosyal dışlanma
- ▶ Roman çocukların örnek alabileceği okuyan rol modeli eksikliği
- ▶ Erken yaşta evliliğin yaygın olması sebebiyle kız çocuklarının okulu bırakması
- ▶ Göçebe yaşam tarzlarından dolayı Roman çocukların okula düzenli gidememesi
- ▶ Roman mahallelerindeki okullarda fiziki kapasitesinin, öğretmenlerin motivasyonunun eğitimin niteliğinin düşüklüğü.

Kasım 2015’te AB tarafından finanse edilen ve ASPB, MEB ve Sağlık Bakanlığı tarafından yürütülen **Romanların Yoğun Olarak Yaşadığı Yerlerde Sosyal İçermenin Desteklenmesi Operasyonu (SİROMA)** projesi başladı. Proje kapsamında, Ankara, Adana, Balıkesir, Hatay, Edirne, Eskişehir, İstanbul, İzmir, Kırklareli, Manisa, Mersin ve Tekirdağ’dan oluşan 12 pilot ilde 24 ay boyunca Türkiye’de “yaşayan

Roman vatandaşların işgücü piyasasına girişlerini kolaylaştırarak sosyal içermenin artırılmasını amaçlayan” çalışmalar gerçekleştiriliyor. Bu çalışmalar arasında Roman çocukların eğitime erişimini artırmaya yönelik etkinlikler de bulunuyor. **SİROMA Projesi** kapsamında okullarda Roman çocuklarla ders dışı etkinlikler yapılacağı, okul öncesi ve ilköğretimde başarı için destek verileceği ve mesleki kurslara erişim ve ücretsiz taşıma desteği sağlanacağı belirtiliyor. Ayrıca, okul öncesi eğitim ve ilköğretim için öğretim programının dışında eğitim modülleri hazırlanacağı; okul ziyaretleri, eğitici eğitimleri, sosyal etkinlikler yapılacağı ve toplum temelli erken çocukluk gelişim modelleri uygulanacağı belirtiliyor. Ek olarak, “Roman gençlerin mesleki eğitime erişimlerini artırma”ya yönelik çalışmalar yapılması planlanıyor. Bu çalışmalar yürütülürken mahallelerde Roman dışındaki topluluklarla da çalışmalar yürütülmesi ve eğitimin içeriğinin ve yönteminin ayrımcı olmamasına dikkat edilmesi gerekiyor. Roman Dernekleri, SİROMA Projesi’nin Romanlar açısından katılımcı ilkelerle yürütülmediğini, Roman uzmanlara projede yeterli yer verilmediğini dile getiriyorlar.

Fotoğraf: Emel Gülseren Sarıgül

Çingenerin Göçü 900 - 1850

Kökleri Hindistan'a dayanan ve Çingene olarak adlandırılan, Rom, Dom ve Lom toplulukları, yüzlerce yıldır göçebelikle yarı-göçebelik arasında bir denge tutturarak dünyanın birçok ülkesinde, diğer topluluklarla bir arada yaşamaktadırlar. Büyük ölçüde kabul gören varsayımlara göre, bugünkü Hindistan ve Pakistan'dan 7. ve 10. yüzyıllar arasında, çeşitli sebeplerle (savaş, kıtlık vb.) "büyük yürüyüşe" başlayan ve yüzyıllar boyunca dünyaya dağılan Dom (sonraları Rom ve Lom) Hintli göçmenlerin, diğer topluluklar tarafından Çingene olarak adlandırıldığı düşünülmektedir.

Kaynak: dnaconsultants.com/gypsy-migrations/

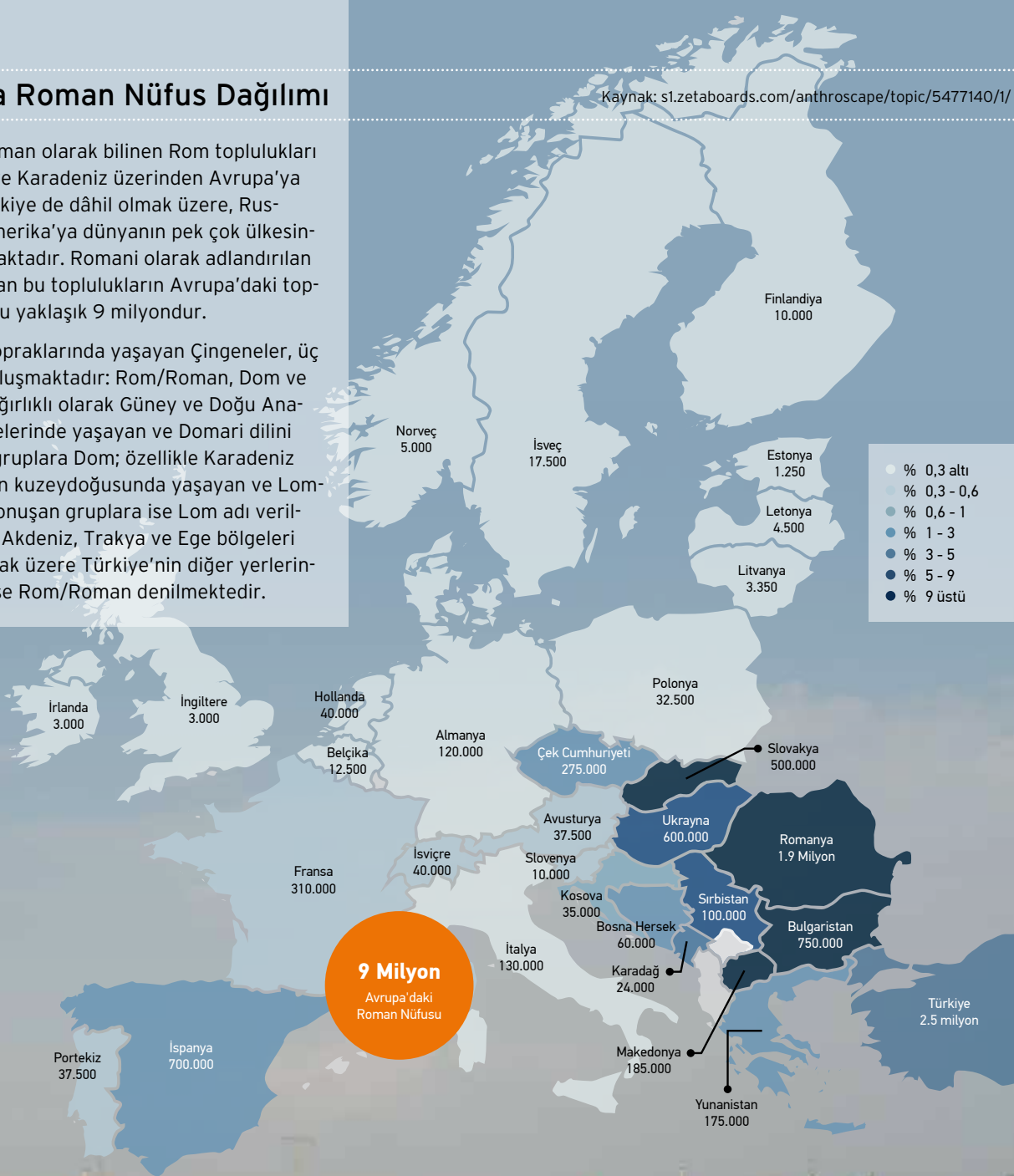
Fotoğraf: Kemal Vural Tarlan

Avrupa Roman Nüfus Dağılımı

Kaynak: s1.zetaboards.com/anthroscape/topic/5477140/1/

Roma, Roman olarak bilinen Rom toplulukları Anadolu ve Karadeniz üzerinden Avrupa'ya geçip, Türkiye de dâhil olmak üzere, Rusya'dan Amerika'ya dünyanın pek çok ülkesinde yaşamaktadır. Romani olarak adlandırılan dili konuşan bu toplulukların Avrupa'daki toplam nüfusu yaklaşık 9 milyondur.

Türkiye topraklarında yaşayan Çingeneler, üç gruptan oluşmaktadır: Rom/Roman, Dom ve Lomlar. Ağırlıklı olarak Güney ve Doğu Anadolu bölgelerinde yaşayan ve Domari dilini konuşan gruplara Dom; özellikle Karadeniz Bölgesi'nin kuzeydoğusunda yaşayan ve Lomca dilini konuşan gruplara ise Lom adı verilmektedir. Akdeniz, Trakya ve Ege bölgeleri başta olmak üzere Türkiye'nin diğer yerlerinde ise Rom/Roman denilmektedir.

Dom Topluluklarında Göçebelik ve Kadın

Hazırlayan: Zühal GEZİCİER

Bu makale, Domların Çingene-
neler içindeki yeri ve anlamı,
Domların göçebe, yarı yerleşik
ve yerleşik yaşamları üzerine
değişen geçim şekilleri ve bu
bağlamda kadının da dönü-
şen toplumsal konumu ve
topluluk içindeki rolü üzerine
yazılmıştır.

Göçebe yaşam, Çingeneler için zanaatları dolayısıyla yaşamlarını idame ettirdikleri, geleneksel kimliklerini 'her nerede olurlarsa olsunlar' devam ettirdikleri ve bu kimliklerini korudukları ve kendilerini daha güvende hissettikleri bir yaşam şeklidir. Dünyanın hiçbir ülkesinde Çingeneler yerleşik yaşama geçmek istedikleri için yerleşik olmamış, bu genellikle ya devletlerin, ya hükümetlerin ya da kapitalizmin ideolojileri nedeniyle Çingenelere zorla dayatılmıştır.

Domlar, bugün İran, Irak, Türkiye, Suriye, Lübnan, Ürdün, Filistin ve Mısır başta olmak üzere pek çok Ortadoğu ülkesinde yaşayan ve Domari dilini konuşan Çingene topluluklarıdır.

Fotoğraf: Kemal Vural Tarlan

Türkiye’de Dom topluluklarında ise özellikle 1970’lerden sonra çeşitli nedenlerle yerleşik yaşama geçmek zorunda kaldıklarında, yerleşik yaşam, Dom toplulukları için bilinen fakat hiçbir zaman yaşanılmayan bir hayatı getirmiş ve bu da aslında Domlar için benliklerinin sarsıldığı ve yeni benlik edimleri kazanma sürecine girdikleri sarsıntılı bir “göç” olmuştur.

Her ne kadar göçebe yaşamda yerel halkla etkileşim içerisine girmiş, yerel halkın yaşam koşullarını, değerlerini, gelenek ve göreneklerini öğrenmiş ve bir nebze etkilenmiş olsalar da bu etkileşimler yüzeysel kalmıştır. Fakat yerleşik yaşam, temelde değişim ve yeni bir kimlik inşa sürecini dayatmıştır. Bu sarsıntılı süreçlerde hem yerleşik yaşam özellikleri hem de yerel kitlelerin “erillik” üzerine değerleri Dom topluluklarınınca benimsenmeye çalışılmıştır.

Bütün toplumların sosyal kimlik süreçlerinde kadın, daima en hassas noktayı oluşturmakta ve yerleşik halka uyma çabası Dom topluluklarının da “ataerkil” olmasına neden olmuştur. Dom kadınları erilliğin hakim olduğu yerel halkla ya mücadele etmek zorunda kalmış ya da bu erillığe boyun eğmiştir. Ataerkillik, özel ve kamusal alanda hakim olan, çalışan, eve ekmeği getirenin kadının olduğu Dom topluluklarında “kadın” a fazlasıyla sorumluluk yüklemiştir. Dom kadınları hem çalışan hem de eve kapatılan, bütün sorumluluğu yüklenen birey olmuştur. Bu yönüyle Dom kadınları ile görüşme yapılmış ve Dom kadınların belleğinden göçebe ve yerleşik hayata dikkat çekilmiştir.

Domlar, bugün İran, Irak, Türkiye, Suriye, Lübnan, Ürdün, Filistin ve Mısır başta olmak üzere pek çok Ortadoğu ülkesinde yaşayan ve Domari dilini konuşan Çingene topluluklarıdır. Domlar Türkiye’de, kendi içlerinde Mıtrıp, Gewende, Âşık, Kareçi, Nalbantçı, Kalburcu, Arabacı vb. isimlerle ya yaptıkları meslek adları ya da önceden kendilerine verdikleri etnik isimlerle anılırlar. Her yörede farklı isimlerle anılmalarına rağmen, aynı yörede farklı zanaat alanlarına göre de isim almışlardır.

Domlar genellikle dişçilik, elekçilik, sepetçilik, kalaycılık, avcılık, şifacılık, falcılık, müzisyenlik, tüfek yapımı ve küçük çaplı ticaretlerle uğraşmışlardır. Suriye’de ve Lübnan’da özellikle Haramshe ya da Hadjiye olarak adlandırılan Dom topluluklarının gece kulüplerinde müzisyen erkek ve dansçı kadınları hala çalışmaktadır ve Irak’ta “Kawila dansı” olarak adlandırılan dans türünü icra eden Dom kadınları mevcuttur.

Domlar, bütün Çingene toplulukları gibi peripatetik topluluklardır. Yani besin üretmeyen, besin üreten topluluklara zanaatlarıyla hizmet götüren ve karşılığında bu topluluklardan besin alan gruplardır. Besin üreten toplulukların ihtiyaçları, bu peripatetik grupların zanaatlarının varlık göstermesinin nedeni olmuştur.

Sanayileşme oranının düşük olduğu eski dönemlerde peripatetik grupların geçim standartları, genellikle besin üreten topluluklara göre daha yüksektir. Fakat sanayileşme ile birlikte fabrikasyon ürünlerin ortaya çıkması bu grupların mesleklerini icra etmesini olanaksız hale getirmiş ve geçim

standartları düşmeye başlamıştır. Geçim koşullarının darlaşması bu toplulukların yerleşik yaşama geçerek farklı geçim stratejileri arayışına girmelerine neden olmuştur.

Dom zanaatkar grupların köylülerle iyi ilişkiler kurmasının nedeni sadece zanaat icra etmeleri ve birkaç hane olarak göç etmeleri değil, aslında gittikleri yerlerde çok farklı kültürlerle karşılaşmış ve bu yeni kültürlerle adapte olmaya başlamışlardır. Belki de sürekli aynı göç mekânlarını kullanmaları bu farklı kültürleri tanımaları açısından önemlidir ama kendilerine ait birçok kültürün de kaybolmasına neden olmuştur.

Gittikleri mekânlarda onlara özgü giyinmeleri, köylülerin kendilerini alaya alarak ötekileştirilmelerine engel olmuştur. Görüşmecim aslında gittikleri yerlerdeki kıyafetleri çok sevdiklerini ve onlar gibi giyinmeye özendiklerini söylese de bunun altında yatan nedenin alaya alınarak ötekileştirilmelerine engel olmak için konakladıkları yerlerdeki köylüler gibi giyinmeye çalışmışlardır.

(Görüşmecim 1, 59 yaşında, Dom-Karacı, Diyarbakır)

“ Biz de köylüler nasıl giyiniyorlarsa onlar gibi giyiniyorduk. Derik tarafına gidince onlar gibi uzun beyaz örtüleri takardık, uzun elbiseler giyerdik. Kıyafetlerimize kimse bir şey demezdi, biz severdik onlar gibi giyinmeyi..... (Farklı giyinmek) Onlara (köylülere) garip geliyordu. İşte bu yüzden nereye gitseniz onlar gibi giyinmeye çalışıyorduk ki bizimle dalga geçmesinler.

Sosyal dışlanmanın giyim üzerinden kadına yönelik olması da gerek hakim topluluklarda gerekse de Dom topluluklarında kadının sosyal statüsü hakkında bilgi vermektedir.

Dom kadını görüşmecime yönelttiğim “Dom topluluklarında bir ailenin sadece kız çocuklarının olması sorun yaratır mıydı?” sorusuna görüşmecimin verdiği yanıt:

(Görüşmeci 1, 59 yaşında, Dom-Kareçi, Diyarbakır)

“ Erkek çocuğu olmayan sadece biziz. Gerçi bir aile vardı iki kızları tek vardı, başka ne evlilik yaptı adam, ne de erkek çocuk istediler. Zaten mal, mülk mü var erkek çocuk istesinler.

Dom toplulukları, Ortadoğu’daki birçok özelliği de kendi içinde barındırmaktadır. Kız çocuklarına ve erkek çocuklarına verilen değer aynı değildir. Fakat kız çocukları olan aileler gruptan dışlanmamış, kız çocukları da çok sevilmiştir.

Ayrıca sadece kız çocuğunun olması erkeğin ikinci evlilik yapmasına da neden olmamıştır. Bunun nedenini sorduğumuzda Domların “Varlığımız mı var sanki ne yapalım erkek çocuğunu!” dediklerini görmekteyiz. Aslında bu da kız çocuklarının bir dışlanma şeklidir. Mal varlığı ile erkek çocuk, yoksulluk ile kız çocuğu ilişkilendirilmiştir. Ama yine de duruma daha ılımlı bakmaya çalışıp, ailelerin kız çocuklarına verdikleri değerleri de göz önüne almalıyız.

(Görüşmeci 12, 53 yaşında, Abdal, Gaziantep)

“ 6 çocuğum var; üç kız, üç erkek. Kızlarımı daha çok severim, bizde kız çocukları daha çok sevilir. Erkek çocukların hayrı yok ki, sadece sıkıntılarını çekiyoruz. Ciğerin hepsi bir de kızlarımız daha söz dinler diye onları seviyoruz.

(Görüşmeci 5, 65 yaşında, Kareçi-Dom, Diyarbakır)

“ 4 oğlum, 7 kızım var. Çocuklarımı hiç ayırmam ama büyük oğlum burada değil diye onu daha çok seviyorum, özlüyorum. Evli kızım hep bana yardım ediyor, gelip benim işlerimi yapıyor, kız çocukları daha iyi.

Dom kökenli kız çocuklarının dağlarda, bayırlarda dolaşmaları; yerel halkın erkeklerinin yaptığı işleri yapmaları ve özel alana kapatılmamaları da ayrıca dikkate değer bir konudur ama zaten göçebe yaşamda hiçbir topluluk, kadını özel alana kapatamamış, koşullar buna elvermemiştir. Domlarda, göçebe yaşamdan ve gıdanın kadın tarafından getirilmesinden kaynaklanan kadının kamusal alanda olması elbette iyi bir durumdur, fakat bu da kadının ezilmesine engel olamamış, aksine daha güçlü emeğiyle kadın daha fazla sömürülmüştür.

(Görüşmeci 1, 59 yaşında, Kareçi-Dom, Diyarbakır).

“ Dom erkekleri eşlerini severlerdi. Kadın, ne kadar çalışkansa, ne kadar çok (gelir) getirirse eve o kadar severlerdi eşlerini. Erkekler eşlerini sevmek zorundaydı zaten, kadın sinirlenirse gider bir yerde gün boyu oturur, eve boş gelir bugün kimse bir şey vermedi derdi. Adam, kadının bunu kasıtlı yaptığını bilir fakat ses çıkaramazdı, daha fazla kızarsa ertesi gün kadın yine aynı şeyi yapardı. Benim annem de bunu çok yaptı. Bazen getirdiklerini babama da göstermezdi, bize verirdi. Bu yüzden evde annemin sözü geçerdi, çünkü gelecek benim annemin elindeydi, köylüler de annemi çok severdi...

Kadın-erkek iş bölümünde de farklı işler yapmalarına rağmen ortak yaptıkları işler de vardır. Kadın-erkek arasındaki iş bölümü genellikle görüşmecimin anlattığı gibidir.

(Görüşmeci 1, 59 yaşında, Kare-
çi-Dom, Diyarbakır)

“ Kadınlar genellikle köylere yiyecek toplamaya giderlerdi, elek yaparlardı, sepet yaparlardı. Mantar, kenger, ot toplarlardı, yemeklerini yapardı, ekmek yaparlardı, çamaşır yıkarlardı, çocuklarına bakarlardı. Erkekler de ava çıkardı, diğ, tüfek, elek, sepet yaparlardı. Şehre gider toplanan şeyleri satarlardı, eve bir şeyler alırlardı.

(Görüşmeci 6, 50 yaşında, Aşık-
Dom, Diyarbakır)

“ Eskiden bizimkiler göçebe yaşarlardı, dilencilik yapıyorlardı, davul-zurna çalıyorlardı. Bizde babam davul çalardı, erkek kardeşlerim bir şey yapmazlardı, onlar nefret ediyorlardı bu işten. Kardeşlerim ava çıkarlardı, babam da ava çıkardı. Annem de köylere yiyecek toplamaya giderdi. Evin bütün işi bana kalırdı, büyük çocuk bendim, kardeşlerim küçüktü.

Kavgaların en çok hayvanlar, göç mekânları ve kadınlardan dolayı çıkması, kadının bu gruplarda da hassas bir yer teşkil ettiğini gösterir. Ama Dom topluluklarında kavgalar da kadın aktiftir, sözleri ve tutumlarıyla kavgalara sebep olmuştur. Ya da toplulukların anlatımları bu yöndedir, hafızalardan silinmeyen kavgalarda kadınlar suçlanmış da olabilir!...

Yerleşik hayat, Dom kadınları için ev içi hizmette daha fazla sorum-

luluk getirmiştir. Ev içi hizmette göçebe yaşamda fazla disiplinli çalışmamış Dom kadını bu alanda eksik kaldığı için yerleşik yaşamda yerel halk (komşuları) tarafından sosyal dışlanmaya uğrarken aynı şekilde Dom erkek bireylerince de yargılanmaya başlanmış ve Dom erkekleri, çevrelerinde gördükleri yerleşik kadın imajını Dom kadınları üzerinde oluşturmaya çalışmıştır. Görüşmecimin yerleşik yaşama geçtikleri ilk zamanlardaki yaşantısı şöyledir:

Komşuları tarafından dışlanmaktan korkan, yadırganmak istemeyen görüşmecim, yemek tarifini gizlice almış ve öğrendiği bilgiyi heyecanla kullanmaya çalışmış, bu alanda başarılı olduğunu hissedince her şeye rağmen yeni bilgiler edinebilmek için komşu ilişkilerini daha sıkı tutmuş, bu yönüyle kendi entegre sürecini başlatmıştır.

Yerleşik yaşam, Domların iş alanlarını en alt katmanda genişletmiştir. Genellikle ilk zamanlarda kadın

(Görüşmeci 1, 59 yaşında, Kareçi-Dom, Diyarbakır)

“ Biz pek yemek yapmayı bilmiyorduk... Sonra bir gün yaşlı bir komşum kış için kuruttuğu bamya, patlıcan, domatesle yemek yapışını söyledi ve tarifini anlattı. Ben de gizlice hepsini aklımda tuttum, sonra koşa koşa eve geçip yaptım o yemeği, kocam bir bayıldı yemeğe anlatamam.. Ondan sonra hep komşulardan tarif alıp, yeni yemekler öğrendim.

(Görüşmeci 1, 59 yaşında, Kareçi-Dom, Diyarbakır)

“ Halamızın eşiği diğer Domlar tarafından çalındı, tutturdu “Eşеğimi getireceksiniz, sizde namus yok mu hiç, erkek değil misiniz, cesur olun bel.. Gidip eşеğimi getirin!” demeye. İki yeğeni kalktı gitti, Bu Domlar da çok pislerdi, silahlarla bizimkileri kovaladılar, bir yeğeni öldü orada. Jandarma geldi, o Domlar, kadınlarını ve çocuklarını bırakarak kaçtılar.

evde otururken Dom erkekleri günlük geçimlik işlerde çalışmış, bu işler de fazlasıyla eksik ve yarım olduğu için geçimlerini karşılamamıştır. Ve tabi ki bu süre zarfında Dom kadını da yerel kadın gibi evde oturmuştur, fakat bunu daha önce deneyimlemeyeği için ve Dom erkek bireyi kadının çalışmamasına alışkın olmadığı için Dom kadını ilk zamanlarında sancılı süreçler yaşamıştır.

Günlük geçimlik işler aileyi geçindirmemiş, daha sonra mevsimlik tarım işçiliği yapmışlardır. Mevsimlik tarım işçiliğiyle birlikte Dom kadını, artık geliri eve getiren birey değil geliri sağlayan ve çalışma kaynakları bulan Dom erkeğin işçisi olmuştur. Dom topluluklarında kadının erkekle birlikte zanaat ürettiğini, iş yaşamında aktif olduğunu daha önce de belirtmiştik. Aynı zamanda geliri eve getiren de kadın olduğu için bazı yerlerde emeğine sahip çıkabilmiştir. Fakat, yerleşik yaşamla birlikte Dom kadınının özelde ev içi hizmet alanında çalışması aynı zamanda da tarlada mevsimlik işçi olarak çalışması görünmeyen emek kapsamına girmiştir. Geliri toplayanın Dom erkek bireyinin olması kadının emeğine sahip çıkmasına olanak tanımamış ve kadın daha fazla emek sömürsüne uğramıştır.

Fotoğraf: Kemal Vural Tarlan

Sonuç

Bütün bu araştırmalar neticesinde fark ettiğimiz en önemli ayrıntı, Dom topluluklarında göçebe yaşam ve kadının çalışma hayatında aktif olması, kadını kamusal alana taşımış, söz sahibi yapmış ama yine de kadının dışlanmasına engel olmamıştır. Aksine iş bölümündeki adaletsizlik ve katı çalışma disiplini kadını daha fazla ezmiştir. Kadın ev içi işleri yüklenmesine karşılık toplayıcılık ve diğer Dom kökenli erkeklerle birçok işi de yapmıştır. Dom topluluklarının diğer halktan farkı sadece kadının ev içi işlere mahkûm edilmemesi ve yaptığı işi tehdit olarak erkeğe yöneltebilmesidir. Bunun dışında Dom kökenli kadın daha fazla ezilmiştir. Çünkü erkek gücüne gereksinim duyulan yerlerde bile kadın aktiftir. Erkek korumacı yanıyla toplulukta gereksinim duyulan bireyken, diğer bütün işlerde kadına gereksinim duyulmuştur. Yerleşik yaşamla birlikte kadının dışlanması daha da artmış, Dom kadını emeğine sahip çıkamamış ve entegre ya da asimilasyon sürecinde görünmeyen emekçi olmuştur.

Kaynakça

- Egemen Yılıgür. (2015 Kasım). Tarihsel Perspektiften Peripatetik ve Avcı Toplayıcı Stratejilerin Geçişkenliği. İstanbul : Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi.
- S. Gülfar İhlamur- Öner, N. Aslı Şirin Öner. (2016). Küreselleşme Çağında Göç. İstanbul: İletişim.
- Tarlan, K. V. (2016). Suriyeli Dom Göçmenler Yoksulluk ve Ayrımcılık Arasında Göç Yollarında. Ankara: Kalkınma Atölyesi.
- V. Marushiakova, E. P. (2016). Osmanlı İmparatorluğu'nda Çingeneler. İstanbul: Homerkitabevi.

her mahalleye bir ÇİMENEV!

Hazırlayan: Melek BAHAT

Roman Hakları Derneği'nin bir projesi olan Çimenev Bilim ve Sanat Merkezi, 2016 yılında kurulmuştur. İlk başlardaki hedefi Roman çocukların okul terkini önlemek, okul devamsızlığını azaltmak ve toplumdaki dışlanmışlık algısını ortadan kaldırıp, kaynaşmayı sağlamaktır. 10 öğrencisiyle faaliyetlerine başlayan Çimenev bu hedefini ilk aylardan sonra hızlıca revize etmiştir. Çocukların sağlıklı sosyalizasyonunu sağlamak ve toplumla bir arada yaşama ve uyum becerilerini geliştirebilmek adına öğrenci profilini tüm mahalleye açık hale gelmiştir. Sosyoekonomik açıdan risk altındaki Harbiye'de yaşayan tüm öğrencilerin gelebildiği bu mekân; ikinci yılında anne ve babaları da kapsayan faaliyetler yapmaya başlamıştır.

Neler yapıyor bu Çimenev'de?

Şişli, İnönü Mahallesi'nin Çimen Sokağı'nda bulunan çimen yeşili 4 katlı bir binada, 90'a yakın öğrencisi, 30 velisi, 4 kişilik ekibi, 100'ün üzerindeki gönüllüsü ve 4 kedisi ile kendi kuralları ve düzeni olan bir aile yaşıyor. Haftanın altı günü açık olan bir yer, Çimenev. Sadece İnönü Mahallesi'nde yaşayanlar gelmiyor ayrıca, Tahribad-ı İsyân grubunun üyeleri de Çimenev'de. Hafta sonları rap şarkı sözü yazıp, hip hop dansı yapıyorlar. Ailenin biricik üyeleri, albümlerine Çimenev'de hazırlanarak devam ediyorlar yollarına.

Peki, diğerleri neler yapıyor diye soracak olursanız, gelelim o konuya.

Okuldan çıkıp koşarak gelen 7-14 yaş arası 52 öğrenci, hep birlikte geldiklerinde kendilerine ait olan terliklerini giyiyorlar, ardından doğru yemek masasına. Hep birlikte yemeklerini yiyorlar, bu sırada arkadaki müziğe eşlik edip dans edenler veya Charlie Chaplin filmi izleyenler yemeklerini yemeyi bile unutuyorlar. Sonrasında okulun yorucu sıralarından kalkıp gelen öğrenciler, minderli odaya geçip, orada kitap okuyorlar. Kimi zaman Melek öğretmen, kimi zaman gönüllü bir öğrenci, kimi zaman ise bireysel olarak minderlerde yuvarlanırken kitap sayfaları karıştırıyorlar.

Bazen kitap okuma saati; çarpım tablosu veya kelime oyunlarına veya dans saatlerine dönüşebiliyor, o an ruh hallerine ne uygun geliyorsa ona göre günlük bir program uyguluyor bu sınıf. Ardından öğrenciler, ödev odasına geçiyorlar. Gönüllülerin desteği ile ödevi olan öğrenciler ödevini yapıyor, projesi olan proje ödevini yapıyor, kimi öğrenci resim yapıyor, kimi öğrenci kutu oyunları oynuyor, kimi yapboz yapıyor. Sonra gönüllü öğretmenlerin verdikleri atölyeler başlıyor.

Öğrenciler kendi programlarını kendileri oluşturuyor dönem başında ve her gün seçtikleri derslere giriyorlar. Bu dersler; felsefe, tiyatro, drama, müzik, kodlama, elektronik, 3D yazıcı ile tasarım, ebru, dışavurumcu sanat, deney, satranç, yoga ve sanat. Tüm dersler, çocukların talebiyle oluşturulmuş, gönüllü öğretmenlerin desteği ile ortaya çıkmış ve çocukların seçtikleri derslere istekli katılımı ile devam etmektedir. Atölyelerin ardından çıkış saati başlıyor.

İkinci yılı itibariyle, Çimenev ekibi çocuk programlarının yanında çocuklarla ilgili beklenen hedeflere ulaşabilmek için ailelerle de çalışmaya başladı. Çünkü değişimin aile ile başlayacağına inanıyordu ekip. Hatta, Tahribad-ı isyan'ın üyelerinden biri olan Asil, "değişim istiyorsanız, dedelerimizi de işin içine katmalısınız" diyerek ailelerin bu değişimin bir parçası olmalarındaki önemi vurgulamıştır.

Çocukların ders programlarına uygun kitapların neden çantalarına koyulmadığı, proje ödevlerinin neden yapılamadığı, çocukların ödevlerine ailelerin neden yardım edemediği araştırıldığında ailelerin okuma yazma bilmediği gözlemlendi. Bunun üzerine 5 ayrı atölye kurgulandı. Anneler okuma-yazma dersleri, okuma yazma bilen annelere ileri okuryazarlık dersleri, yırtılan çantanın fermuarını dikebilmek için dikiş dersleri, annelerin el becerisi kazanması adına el sanatları dersleri ve teknolojiyi kullanarak çocukların proje ödevlerine destek olabilmek adına teknoloji eğitimi dersleri aldılar.

Babalarla ise bir genel toplantı yapıldı ve evdeki yaşantıları üzerine sohbet edildi. Bu eğitimleri tamamlayan aileler, evdeki sorunları ve çocukların problemlerini konuşmak üzere Çimenev'in gönüllü psikoloğu Deniz Erdem ile her Cuma Çay Saaati etkinliği ile bir destek grubu oluşturdular. Bu sırada, kreş grubu öğrencileri de haftada bir gün oyun saati ile Çimenev ailesine katıldılar.

Peki bu iki yılda
neler öğrendiler
Çimenevdekiler?

Çimenev sakinleri bu iki yılda birlikte yaşamayı öğrendiler, farklı kültürlerden, farklı yaşlardan ve farklı evlerden gelen kocaman bir aile oldular. Kimi zaman ağladılar, kimi zaman tartıştılar, kimi zaman güldüler, kimi zaman sarıldılar. Ama hep bir vurguları vardı, birlikte olmak. Her şeyi birlikte atlattılar. Birisi hasta olduğunda öbürü onun başında bekledi, birisi sinirlendiğinde diğeri onu sakinleştirdi. Evet, size hayal gibi gelebilir ama onlar bunu başardı.

“Seni anneme söylerim” cümleleri gitti, yerini sarılmalar aldı.

Yeni yıldan mutluluk, başarı, ilanı aşk ve neşe isteyen umut dolu çocuklar onlar. Sorunlarını dile getirebilen, hatta dile getirmek için konuşmaya ihtiyaçları olduğunu söyleyen, süreçleri takip eden, sorular soran, empati kuran, kötü bir olay yaşansa bile yargılamadan karşı tarafın hislerini ve davranışlarını analiz edebilen, sevgilisinden ayrılıp gelip sizinle dertleşmek isteyen, “bunu da

birlikte atıyorsunuz değil mi?” diye soran, kitap okuyan öğretmenini görünce sessizce ortamda dans eden, oyunlara yeni kurallar üreten, bin bir renkli çocuklar onlar.

İhtiyaçlarını ifade eden, destek isteyen ve sarılmak için bile izin isteyen bireyler oldular zamanla. Kapıdan girdiklerinde, “bugün size sarılmaya ihtiyacım var” dediler, “başım ağrıyor” diyen öğretmenlerine “dilerseniz, sizi yatağıңызdan öpeyim, belki geçer” dediler. Kitap okuma saatinde

öğretmenlerinin yorgun olduğunu gördüklerinde, “siz dinlenin, ben bugün arkadaşlarıma kitap okuyabilirim” dediler. Koşulsuz sevgiyi deneyimlediler. Onları sevmek için başarılı olmaları, hata yapmamaları, matematikte iyi olmaları gerektiğini gördüler. “Siz, bizi ne yaparsak yapalım seviyorsunuz” dediler. Çocuk Meclisi kurdular, artık kendilerini ifade etmeleri gerektiğini ve karar alma sürecine katılmaları gerektiğini vurguladılar. Ayrımcılığa uğramadan

yaşamak istediklerini dile getirdiler, ayrımcılığı fark edip, kelimenin ve davranışların farkına vardılar. Artık bir dilek istek kutuları vardı. “Kek ve patlamış mısır saati yapalım”, “sek sek oyunu oynayalım bahçede”, “yeni yıl partisi yapalım”, “Çimenev hep açık kalsın”, “sessizlik oyunu oynayalım, bir gün sessizlik günü olsun” gibi dileklerini yazdılar ve dilekleri gerçek oldu.

Neden yaşamalı Çimenev, biliyor musunuz?

Çocuklardan gelecekteki mesleklerini çizmeleri istendiğinde, bir öğrenci “RENT A CAR şirketi olsun” istiyordu. Resmi çizerken yanına bir cafe çizdi üst katına da bir Çimenev. Kafeyi işletip, geliriyle Çimenev kurmayı hayal ettiğini anlattı. Bir çocuğun hayaliydi Çimenev. “Her çocuk için, her mahallede bir Çimenev” mantığıyla çıktılar yola. Açık Toplum Vakfı ve Şişli Belediyesi de bu yolda en büyük destekçileri oldu. Şişli Belediyesi sunduğu kira ve yemek desteğinin yanı sıra, çocukların Çocuk Meclisi taleplerini kabul etmiş ve onların çalışmalarını destekleyip, güçlendirici çalışmalar yapmalarına ortam sağlamıştır. Şimdi sırada diğer yerel yönetimler var. Çimenev Ekibi belediyelere gitti ve anlattı yaptıklarını. “Her mahalleye bir Çimenev!” dediler.

Peki, kim bu çocuklar?

Çimenev'in sakinleri olan harika çocuklar, aslında okulda ve evde özgüveni kırılmış, "bir şey yapamaz ki" denilmiş çocuklar. Ama aslında, sadece içlerindeki cevheri göremediğiniz çocuklar. Sizin okuyamadığınızı söylediğiniz çocuklar, 4 tiyatro oyunu sergilediler. Sizin yerinde duramaz dediğiniz çocuklar, koroda şarkılar söylediler hem de işitme engelli insanları unutmadılar, şarkı sözlerini işaret diliyle de çalıştılar. Matematikte başarısız dediğiniz o çocuklar şimdilerde harika danslar ediyorlar. O umudu kestiğiniz çocuklar, Çimenev ekibinin gurur kaynağı. 2017 Haziran ayında bir gösteri sergilediler. 2 ay boyunca gösterinin hayaliyle yaşadılar. Hem ödevlerine hem okullarına hem de gösteriye vakit ayırdılar. Yorulsalar da hiç "gık" demeden çalıştılar. Tiyatro repliği arasında işaret diliyle şarkı sözlerine çalıştılar, okuldan Çimenev'e gelen o yolda şarkıları söylediler, birlikte metinlerine

suffleler verdiler, Kimi zaman da evlerinin balkonundan balkonuna roller ezberlediler. Öğretmenlerinin gelemediği zamanlarda, büyük öğrenciler küçüklerin çalışmalarına yardım ettiler.

Bu süreçte çok zorluklar yaşadılar ama hiç vazgeçmediler. Kostümlerini annelerini dikti, kimilerini olmayan bütçeyle var ettiler, kimilerini gelen bağış kutularından aldılar. Dekorları, geri dönüşüm kutularındaki malzemelerden oluşturdular. Davetiyeleri tek tek ellerimizle yazdılar. Her köşesi emek doluydu

Çimenev'de kocaman bir aile yaşamasının yanı sıra, bu faaliyetlerin hepsini küçük bir ekip yürütüyor. Projenin Danışmanlığı'nı Hacer Foggo yapıyor. Proje ve Çocuk Eğitim Programları Koordinatörlüğü'nü Melek Bahat; Kadın Projeleri Koordinatörlüğü'nü Sevim Kahraman; Teknoloji Eğitimleri Programları Koordinatörlüğü'nü ise Berker Özçelik yürütüyor.

çalışmalarının. Kendi Çimenev tiyatro sahnelerini kurdular, ilk gösterilerini orada sergilediler. Kendilerinin gösteri videolarını izlerken, gururla kendilerini tebrik ettiler. Mutluydular. Her zorluğu birlikte atlatmanın keyfini ve birlikteliğini yaşıyorlardı.

Her konunun çocuklarla konuşulabildiğini öğrendiler. Küçük odada 50 kişi oturup, Çimenev'in sürdürebilirliğini konuştular, "proje" ve "bütçe" kelimelerini öğrendiler, herkes Çimenev için ne yapabileceğini sordu ve sorumluluğunu benimsedi.

İşte böyleydi Çimenev'in hikâyesi. Biraz yorucu, biraz duygusal, biraz neşeli, ama hep birlikte. Kocaman yürekli çocuklar var orada, hepsiyle gurur duyulan.

Bir gün yolunuz düşerse çocuk kahkahalarını takip edin, sizi bu küçük bahçeli, yeşil binadaki evimize getirecektir. Gelmişken çayımızı içer, oyunlarımıza katılırsınız.

Çimenev'de kimler var?

Selendi'den İznik'e... BİR DAHA SLA

Ön yargı ve ayrımcılığın olmadığı bir dünya dileğiyle...

* Roman Hakları Federasyonu (ROMFO) Başkanı

Hindistan'dan dünyanın her yerine yayılan Romanlar yaşadıkları her yerde ayrımcılığa uğramış ve türlü cefalarla karşılaşmıştır.

Ortaçağ Avrupası'nda büyücülük ile suçlanan Romanlar, lanetlenmiş, işkence görmüş, hatta öldürülmüşlerdir. II. Dünya Savaşı'nda Hitler Almanyası'nda beş yüz bin ile bir milyon arasında Roman, çeşitli işkence ve deneylerde kobay olarak kullanılmış ya da gaz odalarında ve fırınlarda yakılarak öldürülmüştür. Çek Cumhuriyeti'nde yine devlet eliyle Roman kadınlar kısırlaştırılmış, Fransa'da ise Romanlar ellerine 100 dolar verilerek sınır dışı edilmişlerdir. Avrupa'nın birçok ülkesinde aşırı sağ partiler Romanlara karşı ırkçı söylemlerle vatandaşlarından oy istemişler ve birçoğu da başarılı olarak iktidara gelmiş veya oylarını arttırmışlardır.

Avrupa'da, özellikle son yıllarda Romanlara karşı uygulanan politikalar iyiye değil daha da kötüye gitmiştir. Bu politikaların halka yansması tahmin edileceği gibi ayrımcılığın ve önyargının artmasıyla sonuçlanmış buna bağlı olarak da birçok Avrupa ülkesinde ırkçı saldırılar meydana gelmiştir.

Kısacası Romanlar, tarihin tüm zamanlarında yaşadıkları toplumlarda sürgün, ayrımcılık ve şiddet olayları ile karşı karşıya kalmışlardır.

Ülkemizde de yakın tarihte sistematik olarak olmasa da bazı kendini bilmez ayrımcı ve ırkçı kafaların kışkırtmasıyla Romanlara karşı saldırılar ve linç girişimleri meydana gelmiştir. Bunlardan birinin 10 Aralık 2009'da başlatılan Roman açılımının hemen sonrasında olması da manidardır.

Fotoğraf: Kemal Vural Tarlan

Fotoğraf: Kemal Vural Tarlan

10 Aralık 2009'da başlatılan Roman açılımı tüm Romanlarda büyük bir heyecan ve umut yaratmıştı. Çünkü Roman açılımında Romanların barınma, eğitim, istihdam ve sağlık konularında durumlarında iyileştirmeler olacağı planlanıyordu. Fakat 2009'u 2010'a bağlayan yılbaşı gecesi Manisa'nın Selendi ilçesinde kahvehanede sigara içilmesi tartışması ile başlayan olaylar 5 Ocak akşam saat dokuz sularında Romanların linç edilme girişimine kadar uzanmıştı.

Evleri taşlanan, araçları ve çadırları yakılan Romanlar, jandarmanın müdahalesi ile canlarını kurtarabilmişlerdi. Geceyi ilçe Jandarma Karakolu'nda geçiren 21 aile ertesi gün hiçbir eşyasını almadan evlerini terk etmişlerdi. Gittikleri yerlerde de benzer sorunlarla yaşamaya devam etmişler ve sürekli göç etmek zorunda kalmışlardı.

Selendi olaylarından beş yıl sonra 38 kişi, halkı kin ve düşmanlığa tahrik etmek, kamu malına zarar vermek suçlarından 8 aydan 48 yıla kadar ceza almışlardı.

Benzer bir olay 2013 Eylül ayında Bursa'nın İznik İlçesinde trafikte yol verme kavgası ile meydana geldi. Kavgada 16 yaşında bir genç hayatını kaybetmiş, olay sonrasında kavgaya karışan iki Romanın karakola teslim olmasına rağmen, ölen gencin yakınları yaşanan bu olayı tüm Romanlara mal edip yerel halkı kışkırtarak Roman mahallesine linç girişiminde bulunmak istemişlerdi.

İznik'te yaşayan Romanlar Selendi'de olduğu gibi evlerini terk etmemişler ancak olaylar sonrası büyük sıkıntılar çekmişlerdi.

Her iki olayı da düşündüğümüzde Selendi davasında verilen cezaların önemi bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Belki bu cezalar 2013'ten önce verilseydi İznik olayları da olmayacaktı. Selendi olayları sadece Romanlar için değil tüm ülke ve hukuk açısından çok önemli olduğunu düşünüyoruz. Zira bu cezalar sadece Romanlara değil herhangi bir gruba ya da kişiye yapılan ayrımcılık temelli saldırılarda hem önleyici hem de cezai örnek teşkil edecektir.

Kendi Hikayeni Anlat

Ayrımcılıkla Mücadele için Alternatif Medya

Medyada Romanlarla ilgili haberlere baktığımızda aslında Romanları hep dışarıdan birilerinden, Romanların deyimiyle “Gaco”lardan dinleriz. Toplumdaki önyargılardan beslenen ve medya tarafından tekrar tekrar üretilen “ya suçlu ya da mutlu” Roman tiplemesi ile bir topluluğu anladığımızı sanırız. Oysa bu yüzyılın iletişim ve medyaya getirdiği en büyük yenilik, subjektiflik. Artık haberlerin objektifliğine inanılmıyor. Neyin haber olması gerektiğine karar vermek bile kişiliğimizi yansıtıyor. Haberi ele alış biçimimiz, anlattığımız hikaye, kullandığımız dil bu haberi şahsileştiriyor. Haberin doğru ve dengeli olması elbette ki vazgeçilmez ilkeler arasında ancak objektiflik kıstasının içi giderek boşalıyor ve itibarını yitiriyor, subjektiflik ise öne çıkıyor.

Roman Medya’yı da Romanların kendilerini anlatabilmeleri amacıyla Mayıs 2015’te kurduk. Romanlara dışarıdan bakanların anlattıklarına alternatif olarak, bizzat Romanların kendilerine ses verecek bir platform olmasını istedik. İlk olarak Roman sivil toplum temsilcilerinin medya okuryazarlığı ve stratejik iletişim konularında becerilerini artırmak için bir eğitim düzenledik.

Medyada Romanlarla ilgili çıkan haberleri incelemeye devam ettikçe ve Roman sivil toplum kuruluşlarından (STK) gelen taleplere de paralel olarak, iki alanda daha harekete geçilmesi gerektiğine ikna olduk. İlk olarak; medyanın sistemli olarak Romanlarla ilgili çıkan haberlerle ilgili taranması ve ayırmacı söylem ve nefret söylemi ile karşılaştığında harekete geçilmesi gerekiyordu. İkinci olarak ise Romanların kendi hikayelerini kendilerinin anlatabileceği bir alan yaratılmalı ve bu süreçte editoryal destek verilmeliydi.

Roman Medya'yı da Romanların kendilerini anlatabilmeleri amacıyla Mayıs 2015'te kurduk. Romanlara dışarıdan bakanların anlattıklarına alternatif olarak, bizzat Romanların kendilerine ses verecek bir platform olmasını istedik.

ROMAN MEDYA

Neden medya taraması?

Türkiye’de medyanın nefret söyleminin taranması konusunda Hrant Dink Vakfı’nın 2009’dan beri yürüttüğü “Medyada Nefret Söyleminin İzlenmesi” projesi öncü niteliktedir. Çeşitli anahtar kelimelerle, 500 civarında basılı ulusal ve yerel medya organı bu proje kapsamında taranıyor ve sonuçlar düzenli olarak rapor ve toplantılarla açıklanıyor. Bu proje kapsamına Romanlara yönelik nefret söylemi de dahil.

Fakat medya tecrübemiz bize hem Romanlara yönelik nefret söylemini tespit etmenin çok kolay olmadığını hem de Romanların medyada yer alış şeklinin nefret söyleminin dışında da birçok sorun barındırdığını gösterdi. Mesela Romanlara yönelik nefret söyleminin en yaygın biçimde yeniden üretilmesi, Koca Mehmet Ragıp Paşa’nın bir beytinde yer alan “Şecaat arz ederken merd-i kipti sirkatin söyler” ifadesinin sıklıkla kullanılmasıyla oluyor. Neredeyse darb-ı mesel haline gelmiş bu ifade, “Çingenenin merdi kendini överken hırsızlığını söyler” anlamına geliyor. Romanları hırsız olarak damgalayan bu deyiş, gerek günlük hayatta gerekse politikacılar tarafından sıklıkla kullanılıyor. Hatta, TDK’nın internet sitesinde yer alan Güncel Türkçe Sözlük’te “şecaat” kelimesinin kullanımına örnek olarak bu ifadeye yer verilmekte.

Bir diğer önemli sorun ise Romanların medyada temsilinin nefret söylemi kapsamına girmese

bile katı bir ayrımcılık barındırması. En çok rastladığımız örneklerin başında Romanların sürekli dans, müzik, neşe ve renklilik ile ilişkilendirilmesi geliyor. Haberin içeriği çok ilgisiz olsa da “mutlu ve oynayan Roman” kalıbı tekrar tekrar kullanılıyor. Yahut, suça dair haberlerde şüpheli kişi Roman ise, çoğu zaman bu kimliğine vurgu yapılıyor. Oysa diğer kimliklerden insanların bir suçtan şüpheli oldukları durumlarda, yapılan haberlerde kimliklerinin ön plana çıkarılmadığını görüyoruz. Basın ilkelerine ve kişilik haklarına saygı çerçevesinde haberin içeriğiyle ilgili olmayan durumlarda şahısların etnik, dini, topluluk aidiyetlerinin belirtilmemesi, bu kimliklere yönelik nefreti körükleyen ifadeler kullanılmaması gerekiyor.

Gözlemlediğimiz diğer bir sorun da, Romanların hayat tarzı, kültürleri, sorunları, başarıları ve hakları ile ilgili haberlere medyada çok az yer verilmesi. Bu tür haberlere zaman zaman rastlasak da, Romanların genellikle güçsüz ve yardıma muhtaç karakterler olarak resmedildiğini görüyoruz ya da Romanların bakış açısına kulak asılmadığını fark ediyoruz. Bu sebeplerle Roman Medya ekibi olarak düzenli olarak medya taraması yapmaya, karşılaştığımız sorunlara çeşitli stratejiler ile karşılık vermeye ve en önemlisi Romanların kendi hikayelerini anlatabilmeleri için bir alan yaratmaya çalışıyoruz.

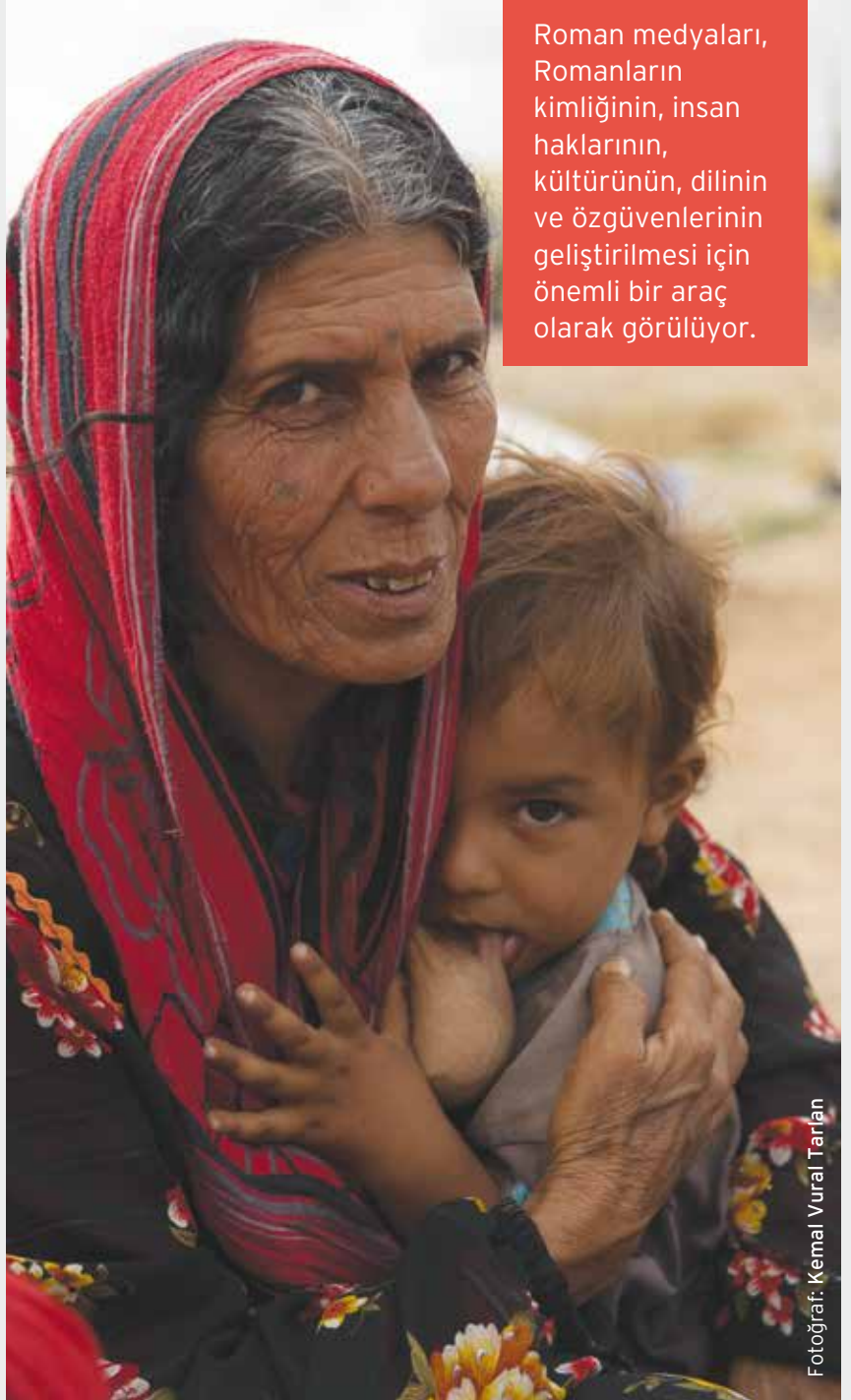
Neden Roman odaklı medya organları?

Aslında Romanlara has bir medya yeni bir olgu değil. Avrupa’da Roman medyasının gelişmeye başlaması 1990’larda komünizmin çöküşü ve o zamana kadar bastırılan etnik kimliklerin daha görünür hale gelmesi ile oluyor. Bu tür medyalar Romanların kimliğinin, insan haklarının, kültürünün, dilinin ve özgüvenlerinin geliştirilmesi için önemli bir araç olarak görülüyor.

Yaklaşık 100 bin Romanın yaşadığı Sırbistan’da en önemli medyalardan biri Nišava radyosu ve televizyonu. Romanların özgürleşmesi, topluma entegrasyonu, önyargıları kırma ve çok kültürlülüğü teşvik etme hedefleriyle kurulan Nišava, Güney Sırbistan’da yaşayan Romanların kendi dillerinde, onların günlük hayatlarını etkileyen meseleler hakkında yayın yapıyor. Yapılan araştırmalara göre, Nišava’nın yayın yaptığı bölgede kendisini Roman olarak tanımlayan kişilerin oranı %20 artıyor; sağlık yayınları sayesinde 200 kadar yaşlı Roman vatandaşın her ay doktor kontrolüne gitmesi sağlanıyor; bölgedeki altyapı sorunları gündeme getirilerek belediyelerin iyileştirmeler yapmasına ön ayak olunuyor; siyasi haklar ve siyasete katılım üzerine yapılan yayınlar sayesinde Ulusal Roman Konseyi seçimlerine katılımın ülke genelinde yüzde 40’ın üzerine çıktığı gözlemleniyor.

Çekya’da (Çek Cumhuriyeti) 2003 yılında kurulan Romea ise bugün en sık ziyaret edilen haber portallarından biri. Günde 2,500 kişinin ziyaret ettiği sitede hem Çekçe hem de İngilizce haberler yer

Roman medyaları, Romanların kimliğinin, insan haklarının, kültürünün, dilinin ve özgüvenlerinin geliştirilmesi için önemli bir araç olarak görülüyor.

Fotoğraf: Kemal Vural Tarlan

Türkiye’den örnekler

alıyor. Romanlarla ilgili haberlerin yanı sıra Romanların bizzat yazdığı yazılar ve çektiği videolar da paylaşıyor. Asıl hedef kitlesi Çek gazeteciler olan Romea, Romanlar hakkında yeni bir bakış açısını teşvik ediyor ve anaakım medya dışında bir Roman gerçekliği sunuyor.

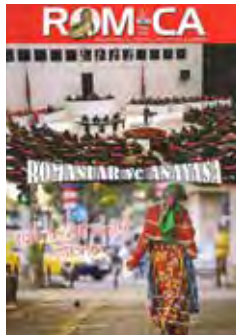
1992 yılından beri faaliyet veren Radyo Patrin de Avrupa genelinde Romanlarla ilgili yayınlar yapıyor. İnternette de dinlenebilen radyo, Roman gazetecilerin ülkelerine özel olarak hazırladıkları programlara da yer veriyor. Yayınlar İngilizce ve Romanes olarak iki dilli yapılıyor. Avrupa çapında bir Roman radyo ve televizyon ağı kurmaya çalışan Radyo Patrin, yerel Roman medyalarına destek veriyor, Roman gazetecilere yönelik eğitimler sağlıyor ve Roman kültürünün korunması için danışmanlık yapıyor.

Yine Romanların yoğun olarak yaşadığı Macaristan’da ise 1995 yılında kurulan Roman Haber Ajansı faaliyet gösteriyor. Macaristan’da Romanlarla ilgili haberleri anaakım medya üzerinden ileten ilk ve tek haber ajansı olarak, yaptıkları haberlerin yüzde 80’i ulusal gazetelerde yayımlanıyor, tamamıysa internet sitelerinden paylaşılıyor. Romanlarla ilgili davaları bölgelere göre bir veritabanında tasnifleyen ajans, medyada Romanların nasıl haberleştirildiğini takip ediyor ve iyi örnekleri paylaşıyor. En absürt söylemlerde bulunan ve politikaları savunan siyasetçilere ise “Golden Asshole Prize” (Altın Dallama Ödülü) veriyor.

Türkiye’de ise Romanlara dair haber yapan en önemli medyaların başında Radyo Romano-vast geliyor. Radyo Patrin örneğinden yola çıkarak Akdeniz Roman Dernekleri Federasyonu tarafından kurulan Radyo Romano-vast internet üzerinden yayın yapıyor. Romano-vast, Romanes dilinde “Roman eli” anlamına geliyor. “Romanların radyosu” sloganıyla yayın yapan Radyo Romano-vast, Romanların radyo aracılığıyla kendilerini anlatmalarına vesile oluyor. Türkiye’nin ilk Roman radyosu olarak Romanlara dair yanlış bilgileri düzeltmeyi, Roman kültürünü tanıtmayı, Romanların sorunlarını ve hayallerini dile getirmeyi hedefliyor. Ayrıca Türkiye’deki Roman STK’larının çalışmalarını yayınlıyor.

İzmir Romanlar Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği Başkanı Abdullah Cıstır, Türkiye’nin ilk Roman dergisi

ve eğitim gibi Romanların öncelikli sorunlarına değiniyor. Ayrıca Ali Mezarcioglu’na ait ve Romanlara

Rom-Ca’yı çıkarıyor. Cıstır’ın kendi imkanlarıyla dağıttığı dergi entegrasyon, kentsel dönüşüm, sosyal politikalar

dair bilgilerin paylaşıldığı “Medya Roman” ve “Çingeneyiz” adlı web portalları da bulunuyor.

Roman Medya olarak bizler, Romanların iletişim, görünürlük ve temsiliyet ihtiyaçlarına cevap vermek üzere 2015 yılından bu yana gönüllü olarak faaliyet yürütüyoruz. Kısa vadede Roman aktivist ve gençlerin iletişim kapasitesini artırmayı, Romanlara dair haber ve olayları gündeme getirerek farkındalık yaratmayı, medyadaki Romanlara yönelik ayrımcı dil ve nefret söylemlerini takip etmeyi, Roman yurttaş gazeteciler için seslerini duyurabilecekleri bir platform olmayı hedefliyoruz. Orta ve uzun vadede ise Romanlara dair önyargıları kırmayı, Romanların basında doğru temsiliyetini, Roman gazeteciler yetiştirmeyi, diğer gruplarla ve anaakım medyayla bağlarının güçlendirilerek Türkiye’deki çoğulculuk ve çok kültürlülüğe katkıda bulunmayı amaçlıyoruz.

Bugüne kadar çeşitli illerde düzenlediğimiz eğitimlerde 70’ten fazla Roman ve Romanlarla çalışan insana ulaştık, katılımcılarımızın 12’si orijinal yazı ve haberleriyle Roman Medya’ya katkıda bulundu. Dava takipleri, basın bültenleri, editöryal destek ve ayrımcı dile karşı kampanyalarla Romanların basında yanlış ve ayrımcı temsiliyetlerinin önüne geçmeye çalıştık. Henüz yolun çok başında olsak da Romanların kendi hikayelerini kendileri anlatarak ayrımcılıkla mücadele etmeleri ve güçlenmeleri sürecinde bu ilk adımları atmanın önemli olduğunu düşünüyoruz.

Çingene müziği

Çingene için müzik, ne sepetçilik, kalaycılık gibi mecburi bir geçim kaynağı ne de günlük hayatın sıkıntılarından uzaklaşmak için gereksinim duyulan sıradan bir eğlence aracıdır. Onun için müzik, yaşamın tüm zorluklarını ötelemek için kullandığı, her türlü somut gerçeklikten uzaklaştığı, "gerçek ötesi" bir varlıktır.

Dokuzuncu yüzyıldan itibaren Hindistan'ın kuzeyinden çıkıp Batı'ya doğru yönelen Çingene grupların, öncelikle İran daha sonra da Anadolu ve Avrupa'ya yaptıkları göçler, bu grubun tarihteki yerini ortaya koyması

bakımından olduğu kadar, onların sosyal hayatlarını da bize gösteren en önemli olaydır. Çingene toplulukların, göçebe, yarı göçebe ve yerleşik sosyal hayat düzenleri,

Çingenelerin kültürel yapılarında da belirleyici olmuştur. Sosyal hayatlarını sürekli göç üzerine inşa etmiş bu topluluğun Anadolu'nun çeşitli yörelerinde birbirinden farklı isimlerle yaşam süren ve bir biçimiyle hâlâ göç eden akrabaları yaşamaktadır.

Türkiye'nin batı kesimlerinde yaşayan Çingeneler Roman, kuzey ve kuzey doğu kesimlerindeki Poşa, doğu ve güney doğu

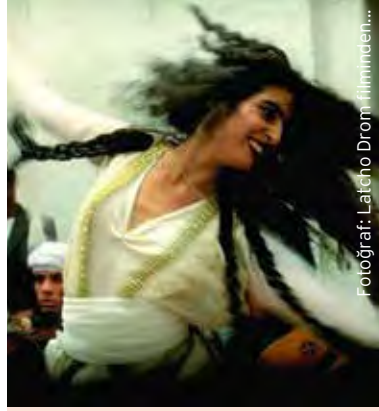
kesimlerinde yaşayanlar Mıtrıp ve Karaçi isimleriyle tanınırlar. Çoğu, elekçilik, sepetçilik, kalaycılık gibi basit zanaatlarla geçimini sağlar. Yerleşik düzende ol(a)mamak, sosyal hayatı somut olmayan kültürel öğelerle betimlemeyi zorunlu kılar, ki bunun en açık örneğini Çingenelerin müzikle olan ilişkisinde buluruz.

Çingene için müzik, ne sepetçilik, kalaycılık gibi mecburi bir geçim kaynağı ne de günlük hayatın sıkıntılarından uzaklaşmak için gereksinim duyulan sıradan bir eğlence aracıdır. Onun için müzik, yaşamın tüm zorluklarını ötelemek için kullandığı, her türlü somut gerçeklikten uzaklaştığı, "gerçek ötesi" bir varlıktır. Hayatın günübirlik akışı içerisinde, geçmiş ve geleceğe gönderme yapmadan, gerçekliği öteleyebildiği, soyut bir alanda kendini gösterebildiği yegâne sanat müziktir.

Türkiye'nin dört bir tarafında yaşayan -adı ne olursa olsun- Çingene topluluklarının müzik algısı bu şekildedir. Ancak bu onların topyekûn "müzişyen" olduğunu göstermez. Zira gerek Türkiye'de, gerekse diğer ülkelerde Çingene müzişyenlerin sayısı, diğer meslek gruplarına oranla hayli azdır. Ancak müzişyen olanların diğer mesleklerden olan Çingenelere göre en üst sosyal tabakayı oluşturduğu bilinmektedir.

Çingenelerin kendilerine özgü bir müzik tarzı vardır. Bu müzik, kullanılan çalgılardan içerdiği repertuvara, müzik tekniğinden şarkı söyleme tarzına kadar tamamen yerel özelliklerle bezelidir; ülkeden ülkeye, bölgeden bölgeye değişimler gösterir. Kendi dillerinde ve yalnızca kendileri için söyledikleri şarkılarda, hayatın gerçekleriyle birlikte; bunlarla dalga geçebilme özgürlüğü iç içe yaşatılır.

Geçmiş ve geleceğin olmadığı, yalnızca bugünün var olduğu bu şarkılar edebî basitliği kadar samimidir de.

Fotoğraf: Laleho Drom filminden...

Maşa satarım sipşi satarım
Zilleri takar göbek atarım
Gacima da sarılıp yatınca
Mahalleye çalım satarım
Üfleye üfleye mum södü
Aman başım ay başım
Aman başım bi döndü
Gece çalışır gündüz yatarım
Yatak içinde keyif çatarım
Gacima da sarılıp yatınca
Keyiflenir göbek atarım
Üfleye üfleye mum södü
Aman başım ay başım
Aman başım bi döndü

Türkiye'deki müzik sektörünün her kesiminde Çingene çalgıcıları rastlamak mümkündür. İster yerelde ister şehir ortamında olsun bu müzişyenlerin daima üstün yeteneklerinden söz edilirse de büyük bir kısmının "popüler müzikler" diyebileceğimiz bir türün icracıları olduğu bilinmektedir. Daha çok düğün çalgıcılığı, müzikhol müzişyenliği gibi işlerle uğraşırlar.

Çalgı icracılığında gösterdikleri üstün başarıyı ses icrasında gösterememişlerdir. Yerel kültürlerle yakın çingeneler davul ve zurnadan oluşan çalgı takımlarının doğal üyeleridir. Şehir ortamında bu çalgıların yerine klarnet, cümbüş, darbuka, kanun, ud gibi çalgıları kullanmayı yeğlerler.

Çingene Kemal, Zorlu Recep ve Deli Hüsam Osmanlı döneminin meşhur Çingene çalgıcılarıdır. Cumhuriyet döneminin meşhurları arasında Arap Nedim, Zurnacı Emin, Kemanî Cemal, Muhacir İbrahim, Deli Selim gibi isimler yer alır.

matbaacılık • tanıtım • organizasyon

www.altanmatbaacilik.com • 0(312) 394 8 394

**SOSYAL KALKINMAYI
DESTEKLİYORUZ!**

Akdenizli bir hikaye anlatıcısı

TONY GATLIF

Fransız şair Joe Bousquet Birinci Dünya Savaşı'nda asker olarak cephede ağır yaralandıktan sonra ömrünün geri kalanını yarı felç olarak geçirir. Ruh halini şu dizelerle anlatır Joe Bousquet;

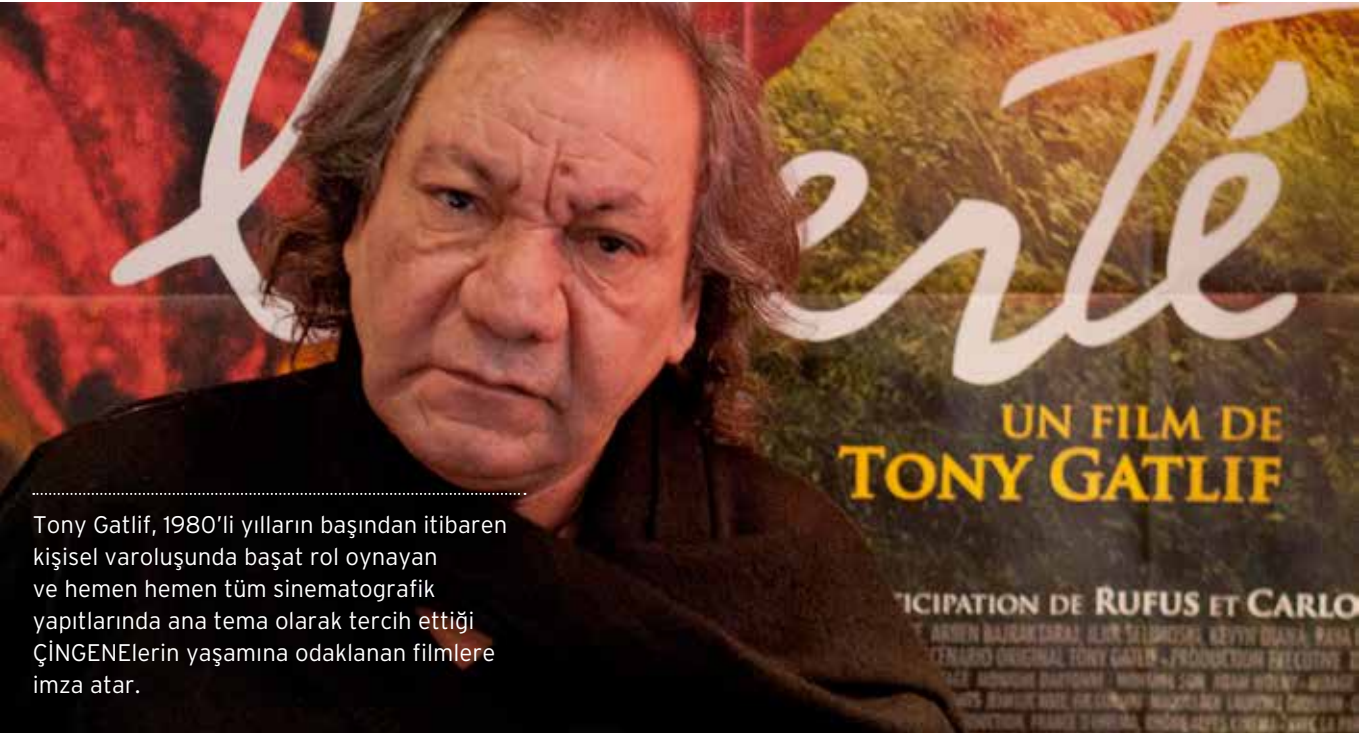
"Yaralarım benden önce vardı, ben onları taşımak için geldim dünyaya..."

Tony Gatlif de aynen Joe Bousquet gibi bu dünyaya ondan önce var olan yaralarını taşımak için gelmiş gibidir. Tabii söz konusu olan fiziksel yaralar değil, iç dünyaya ve kimliğe dair yaralardır. Tony Gatlif bu yaralardan süzdüğü hikayelerini "yolda olmak bizim yaşamamızdır" diyen Çingene halkının yol ve yolculuk hikayelerini sinematografik bir şölene ve şenliğe dönüştürür. Bu şölen ve şenlikte çingene halkının müzikleri, dansları, folklorü ve doğayla, hayvanlarla olan olağanüstü ilişkileri büyük yer tutar.

Tony Gatlif Cezayir'in henüz Fransız sömürgesi olduğu 1948 yılında başkenti Cezayir'de Alger'de Kabilli bir baba ve çingene bir anneden dünyaya gelir. Kaotik bir çocukluk dönemi geçirir ve bir süre sokaklarda yaşamak zorunda kalır. 1960'lı yıllarda Paris'e geldiğinde yine sokaklarda yaşamak zorunda kalır ve daha sonrasında bir yetiştirme yurduna alınır. Yetiştirme yurdunda kaldığı yıllarda yaşadıkları daha sonra ilk senaryosu olan **"La Rage au Poing / Yumruktaki Öfke"** filminin ana teması olur.

Paris'te sokaklarda kaldığı dönemde zamanının çoğunu sinemalarda film izleyerek geçirir. Bu dönemde tiyatro sanatçısı Michel Simon'la tanışması hayatının seyrini tümünden değiştirir. Michel Simon'un yardımlarıyla tiyatro eğitimi alır. Tiyatro oyunlarında oyunculuk yapmayı sürdürürken 1975 yılında ilk filmi olan **"La Tête en Ruine/ Harabe Kafa"** ile yönetmenlik kariyeri başlar. Ardından Cezayir Savaşı'nı konu edinen **"La Terre au Ventre / İçimdeki Vatan"** filmini çeker.

Tony Gatlif, 1980'li yılların başından itibaren kişisel varoluşunda başat rol oynayan ve hemen hemen tüm sinematografik yapıtlarında ana tema olarak tercih ettiği ÇİNGENElerin yaşamına odaklanan filmlere imza atar.

1980'li yılların başından itibaren kişisel varoluşunda başat rol oynayan ve hemen hemen tüm sinematografik yapıtlarında ana tema olarak tercih ettiği Çingenelerin yaşamına odaklanan filmlere imza atar. Çingenelerin yaşam koşullarını ilk işlediği filmi olan "Corre Gitano" filmini İspanya'da çeker. Ardından otoriteden ve disiplinden sakınmak için sürekli yer değiştiren Çingeneleri konu edinen bir üçleme yapar. Bu üçlemenin ilk filmi olan "Les Princes/ Prensler" filminde Paris banliyölerinde yerleşik yaşayan bir grup Çingenenin yaşamını konu edinir. Çingene müziğine bir güzelleme olan ikinci film "Latcho Drom", Cannes Film Festivali'nde yoğun bir ilgiyle karşılaşır. Endülüs, Mısır, Romanya, Macaristan ve Fransa'daki çingene toplulukların yaşamına müzikle yapılan bir yolculuktur. Üçlemenin son filmi olan "Gadjo Dilo" ile yıldızı parlayan oyuncular Romain Duris ve Rona Hartner, 1988 yılında çekilen "Je Suis né d'une Cigogne/ Bir Leylekten Doğdum" filminde de başrol oynarlar.

Tony Gatlif çocukluğunu geçirdiği Cezayir'e yine bir yolculuk filmi olan 2004 yılı yapımı "Exils/Sürgünler" ile geri döner. Bu filmiyle Cannes Film Festivali'nde en iyi yönetmen ödülünü alır. 2006 yılında çektiği "Transylvania" filmi Cannes Film Festivali'nin kapanış filmi olarak gösterilir.

Dört yıl sonra "Liberté/ Özgürlük" filminde İkinci Dünya Savaşı koşullarında Nazilerle iş birliği yapan Fransız Vichy Hükümeti tarafından yolculuk yapmaları kısıtlanan bir grup çingenenin

Bu sizin savaşınız, biz hiç savaşmadık.

özgürlük arayışlarını çingenelere dair klişelerden uzak sade bir sinema diliyle sahneye koyar. Yerel yöneticiler tarafından savaş nedeniyle göç etmeleri yasaklandığı kararı bildirilince filmin baş kahramanlarından birinin verdiği cevap çingenelere dair ön yargıların aksine, gerçekte barışçı bir halk olduklarını gün yüzüne çıkarır.

"Bu sizin savaşınız, biz hiç savaşmadık."

Nazi rejimi sırasında 250 bin ila 500 bin arasında çingenenin katledildiği tahmin edilmektedir. Katledilen çingenelerin sayısının bu kadar belirsiz olması bile Nazi döneminde çingeneler üzerine yapılan araştırmaların yetersizliği hakkında bir fikir vermektedir. Gatlif 2012 yılında çingenelerin dünyası ile ilgili filmlerine "Indignados / Öfkeliiler" adlı belgesel filmle ara verir. Toplumsal adaletsizliklere karşı İspanya'da ortaya çıkan ve

tüm Avrupa ülkelerine yayılan "Indignados/ Öfkeliiler" Hareketi'ne kamerasıyla tanıklık eder.

Çingenelerin dünyası ile ilgili filmlerine 2014 yılında çektiği "Geronimo" adlı filmiyle geri döner. Bu filminde diğer filmlerinin çoğunda olduğu gibi oyunculuk deneyimi olmayan oyuncularını oynatır. Sokak danslarının önemli yer tuttuğu ve kişisel tarihinden izler taşıyan filmde sokaklarda yaşayan çocukların sokak yaşamı ve özgürlük arayışlarını konu edinir.

Gatlif son filmi "Djam" ile Akdeniz motifleriyle bezenmiş bir yol hikayesiyle seyirci karşısına çıkar. Rebetiko müziğinin isyancı ve şenlikli dünyasıyla mültecilerin karamsar dünyası içinde barındırdığı çelişkiler ve umutlar, İstanbul'da tanışan biri Fransız biri Yunan iki genç kızın yolculukları eşliğinde sahneye konur.

Egemen Yılıgür

ROMAN TÜTÜN İŞÇİLERİ

Egemen Yılıgür, Roman Tütün İşçileri adlı kitabında; Çingene, Roman, Peripatetik kavramı ve bu kavramların tarihsel dönüşümüne açıklık getirmiş ve bu kavramların- adlandırma- ların farklı coğrafyalarda yaşayan kökenleri Hindistan'a dayananlarla birlikte yaşadıkları coğrafyalarda ki peripatetik grupları da içine alıp kapsayan toplulukların ortak adları olarak tanımlamaktadır. Farklı coğrafyalarda yerel halkın, zanaatkâr göçebe (Peripatetik) grupları adlandırırken kullandıkları, büyük ölçüde, damgalama ve dışlama sıfatları içeren pek çok jenerik isimden olmuştur.

İlk olarak, Joseph Berland'ın ortaya attığı peripatetik kavramını ise şöyle açıklamaktadır; “En genel hatlarıyla tarif edilecek olunursa, peripatetik toplumlar, kendi gıdalarını üretmeyip bunları başka insan topluluklarından, belli zanaat ve hizmetlerin sunumu karşılığı alan, komşu topluluklara göre mobilite seviyeleri yüksek ve şu veya bu düzeyde endogamik toplumlardır.”

Çingene isminin, aslında sadece Hindistan'dan gelmiş olanları değil, geçim koşulları gıda üretimine yönelik olmayan, çiftçi- çoban topluluklara hizmet götürmüş avcı-toplayıcı toplulukları etiketlemeye, dışlamaya yönelik verilmiş bir tanımlama olduğunu söylemektedir.

Yılıgür, bu ayrımcılığın çok eski dönemlerden beri var olduğunu ve buna kanıt olarak hem çok tanrılı inançların hakim olduğu zamanlarda hem de İslamiyet, Hristiyanlık gibi tek tanrılı dinlerde oluşturulan mitsel Çingene imajlarında toteme ya da tek tanrılı inançlardaki diğer kutsallıklara karşı tabu ihlallerine karşılık lanetlendiklerini söyleyen anlatıları sunmaktadır.

Modern toplumlarda ise peripatetik grupların algılanması ile ilgili yeni bir süreç başlamış ve Çingene (Gypsy) adı, bir ırkın adı olmuştur.

Yılıgür, bu yapıtında hem Çingene kavramına hem de peripatetik gruplara değinerek, tartışmalı olan Roman- Çingene tanımlamalarına sosyolojik ve antropolojik verilerle açıklama getirmiştir.

Ayrıca, bu toplulukları üretim ilişkileri açısından değerlendirerek kapitalizm/ şehirleşme, modernleşme ile birlikte değişen geçim stratejilerinin dönüşümüyle peripatetik toplulukların geç-peripatetik topluluklara dönüşümünü ele almıştır. Roman tütün işçileri de kapitalist tüketim toplumunun bir sonucu olarak dönüşen geç-peripatetik topluluklarının ilk örneği olarak önemli bir yere sahiptir.

Geç-peripatetik toplumların özel bir örneği olarak Roman tütün işçilerinin toplumsal varlıkları ve siyasal etkinlikleri tarihsel ve sosyolojik temelde ele alınıyor. Yılıgür, Roman ve Çingene algısıyla küçümsenen, amele ve komünist olarak mimlenen Roman tütün işçilerinin toplumsal ve tarihsel varlıklarını zengin yazılı kaynaklara, kapsamlı ve uzun soluklu saha çalışmaları ile ulaştığı kaynak kişilere dayanarak kayıt altına almaya çalışılıyor.

TONY GATLIF

LATCHO DROM

“

Benim Hoşuma giden, duygular, yola düşmek, keşifler... Benim için sinema insanları yolculuğa çıkarmaktır ama organize olmayan bir yolculuğa...

”

Latcho Drom Tony Gatlif'in 1975'ten bu güne kadar çektiği yirmi uzun metrajlı filminden biri. 1992 yılında çektiği bu filmi özel kılan deneysel bakış açısı. Başta alıntılıdığım kendi tarifine harfiyen uyan bir film. Bütün filmografisini Romanların hikayelerini anlatmaya ayırmış olan Tony Gatlif kendi köklerinin dünyaya yayılışını anlattığı Latcho Drom yine yönetmenin söylediği gibi omurgasının tamamını müzik üzerine kurmuş. Bildiğimiz anlamda bir senaryodan ziyade şarkı sözleri üzerine kurulu bir anlatımı benimsemiş olan yönetmenin bu filmdeki sinema dili oldukça cesur. Öyle ki şarkı sözlerinin çevirisi olmasa birbirine bağlanmış klipler olarak algılanması olası. Altyazısız olarak karşıma ilk çıktığında böyle hissettiğimi itiraf etmeliyim. Oysa Romanların nedeni bilinmeyen bir nedenle Hindistan'dan göç etmeleri ve dünyaya dağılmalarını anlatan şarkılar bunlar. Bir bölümü Türkiye'de geçen filmin yerel kodları bizlere çok tanıdık. Ayı oynatılan bir Roman mahallesinde başlıyor sahne. Bu yönüyle belgesel sinemanın anlatım olanaklarından da yararlanan film çekildiği diğer ülkelerde de yerel kodları sinemasının parçası haline getirerek izleyiciye Romanların yaşamlarını duyumsatıyor.

Filmin adı "Güvenli Yolculuk" olarak çevrilebilir. Yönetmenin isim seçimi Romanların yaşadıkları ülkelerdeki ötekileştirilmelerine ironiyle

yaklaşmasıyla açıklanabilir. Diğer taraftan da Romanların bitmek bilmeyen yolculuklarına bir atıfta bulunduğu söylenebilir

Filmin başından sonuna devam müzikal yaklaşım sinema tarihinde kendinden sonra yapılan bir çok filme ilham kaynağı oldu. Bunun sebebi müzikal filmlerin steril ve sahneye konulmasındaki yapaylığı belgesel kadar gerçekçi bir yaklaşımla kırmaması olabilir.

Filmin deneysel yönü takip etmeyi zorlaştırır. Uzun bir süre dinlediğimiz şarkıların doğru biçimde çevrilmediği anlarda anlamsal kayıpların yaşandığı da söylenebilir. Romanlar hakkında yeterli bilginiz yoksa bazı bölümlerde canınız sıkılabilir. Çünkü bir ülkeden bir başkasına sıçrayarak ilerleyen filmin klasik bir anlatım dili olmaması bazı bilgilere ihtiyaç duymamıza neden olmaktadır. Ki ortaya çıkan durum yönetmenin hedeflerinden biri olarak gözüküyor. Bu nedenle de filmin birden çok seyredilmesi gerekebilir.

büro **hümanist**

www.humanistburo.org • 0(212) 244 68 41

**SOSYAL KALKINMAYI
DESTEKLİYORUZ!**

Olduğu Gibi

KALKINMAYA
KATKI VERENLER
GENÇLERLE
BULUŞUYOR

GENÇLER
SOSYAL
KALKINMAYA
KATILIYOR

Güler Yücel

Hayat esasında tasarlamaktır, yani illa bir objeye form vermek değil.
Herkes bir biçimde kendi hayatını tasarlıyor...
İşte bu kitap benim hikayem, son göçümün hikayesi...

Güler Yücel'in hikayesinin anlatıldığı bu kitap, **Kalkınma Atölyesi**'nin sosyal kalkınma çalışmalarında yer almış kişileri gençlerle buluşturmak, onların sosyal kalkınma çalışmalarına katılmalarını desteklemek amacıyla oluşturduğu **Kalkınmaya Katkı Verenler Gençlerle Buluşuyor**, **Gençler Sosyal Kalkınmaya Katılıyor** Programı'nın **Başarı Hikayeleri** serisinin ilk yayınıdır.

Kitabı temin etmek veya gençlere
hediye etmek için BİZE ULAŞIN!

info@kalkinmaatolyesi.org
0 546 546 30 46